

välkommen till verkligheten

Barn och unga om samhällets stöd vid kränkningar och trakasserier i skolan

Barnombudsmannen 2015

Utklunds
diok
Försvik
Äckel
Jävla EMO
Gå och HÅ
Dig Själ
Fula äckliga människor

Välkommen till verkligheten är ett fördjupningsarbete som Barnombudsmannen har gjort under åren 2012–2014.

Barnombudsmannen har mött 89 barn och unga som delat med sig av sina erfarenheter av hur samhällets stöd fungerar när man utsätts för kränkningar och trakasserier i skolan.

Barnombudsmannen är en statlig myndighet med uppdrag att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter. Vi har regelbunden dialog med barn och unga för att få kunskap om deras villkor och vad de tycker i aktuella frågor. Vi bevakar och driver på genomförandet av barnkonventionen i kommuner, landsting/regioner och myndigheter. Barnombudsmannen informerar, bildar opinion och föreslår förändringar i lagar och förordningar i frågor om barns och ungas rättigheter.

Välkommen till verkligheten – Barn och unga om samhällets stöd vid kränkningar och trakasserier i skolan är utgiven av Barnombudsmannen, Stockholm 2015. ISBN 978-91-87448-85-0

BARNOMBUDSMANNEN
Box 22106, 104 22 Stockholm
Besök Norr Mälarstrand 6
Telefon 08-692 29 50
info@barnombudsmannen.se, www.barnombudsmannen.se

Fler exemplar kan beställas från: Fritzes, 106 47 Stockholm.
Telefon 08-598 191 90, order.fritzes@nj.se, www.fritzes.se

PRODUKTION

Grafisk form och layout: Caroline Roberts
Elever från profilen "Design och Media" åk 8 och åk 9, Kvarnbergsskolan i Huddinge har bidragit med foton på sid: 11, 13, 16, 19, 21, 30, 42, 44, 45, 52, 55, 64, 69, 71, 75, 76, 81, 94, 102, 105, 122, 124, 125, 132.
Personerna på bilderna har inget samband med innehållet i rapporten.
Collagen på sid 19 och 21 har barn som medverkat i vårt arbete gjort.
Textbearbetning: JG Communication
Tryck: Ineko
Papper: Munken Polar

BARNKONVENTIONEN

Artikel 19

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga lagstiftnings-, administrativa och sociala åtgärder samt åtgärder i utbildningssyfte för att skydda barnet mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld, skada eller övergrepp, vanvård eller försumlig behandling, misshandel eller utnyttjande, innefattande sexuella övergrepp, medan barnet är i föräldrarnas eller den ena förälderns, vårdnadshavares eller annan persons vård.

Artikel 28

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att säkerställa att disciplinen i skolan upprättshålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med denna konvention.

Artikel 29

Konventionsstaterna är överens om att barnets utbildning ska syfta till att utveckla respekt för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt för de principer som uppställts i Förenta nationernas stadga; förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk, etniska, nationella och religiösa grupper och personer som tillhör urbefolkningar.

Artikel 37

Konventionsstaterna ska säkerställa att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning.

Artikel 39

Konventionsstaterna ska vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering samt social återanpassning av ett barn som utsatts för någon form av vanvård, utnyttjande eller övergrepp; tortyr eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning; eller väpnade konflikter. Sådan rehabilitering och sådan återanpassning ska äga rum i en miljö som befrämjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

Innehåll

Fredrik Malmberg: När barns verklighet gör fruktansvärt ont 7
De verkliga experterna ger oss värdefull kunskap 9
Mobbning i skolan en del av vardagen 17

STÖDET

Lova: "Jag tänkte att det var mig det var fel på" 25
Barnombudsmannen: Barns mänskliga rättigheter gäller även i skolan 33
Martin Ingvar: "Mobbning är en disciplinfråga för vuxenvärlden" 40
Signe: "Jag mobbade typ alla i min skola" 43
Barnombudsmannen: Barn som utsätter andra behöver också stöd 47
Catharina Anstett: "Viktigt att visa att vuxna reagerar" 50
Viggo: "Jag har alltid varit det svarta fåret i klassen" 53
Barnombudsmannen: Skolans personal får inte kränka 57
Bo Hejlskov: "Det krävs ett helt annat sätt att tänka skola" 65

PROCESSEN

Lena: "Varför hade inte jag kunnat vara där?" 69
Rutinerna i skolan måste bli tydligare 77
Barnombudsmannen: En process över huvudet på barnen 83
Björn Ahlström: "Ledarskapet viktigt när kränkningar ska hanteras" 95
Stephan Andersson: "Jag är på barnens sida" 97
Anna Weinholt: "Bäst lyckas de som tycker arbetet är viktigt" 99

UPPRÄTTELSEN

Kim: "Att skolan har gjort fel, det var det jag ville få fram" 103
Barnombudsmannen: Viktigt att få ett avslut 109
Sara Millberg: "Ta fasta på det som fungerar i tillvaron" 116
Lars H Gustafsson: "Skador från kränkningar går väldigt djupt" 119
Barns råd till andra barn 123
Barnombudsmannens förslag till förändring 126
Barnombudsmannens arbete 2014 – Ett axplock 131

Fredrik Malmberg:

När barns verklighet gör fruktansvärt ont

"Det känns fortfarande. Jag känner här, den är, gråten i halsen nu." Alice berättar om hur hon långt efter att kränkningarna upphört påverkas av det hon varit med om. Det är hon inte ensam om. Barn vi har mött beskriver hur kränkningar i skolan får allvarliga konsekvenser, ibland står livet på spel.

Barn berättar att de hånas eller kränks. Den som kränker kan vara ett annat barn, men även en vuxen i skolan. Kränkningarna kan handla om skitsnack, ryktesspridning, utfrysning, elakheter och hån. Men barn berättar också om att bli uppträckta mot en vägg, stoppas i en soptunna, sexuella trakasserier, övergrepp, skadegörelse, knuffar, hot om misshandel, dödshot, dränkingsförsök, slag och sparkar.

Som ett barn sa: Välkommen till verkligheten! Så här ser vardagen i skolan ut för en del barn, trots alla vackra ord och fina föresatser. På papperet är lagstiftningen tydlig: Nolltolerans gäller mot kränkningar. Som barn ska du omedelbart få stöd. Ansvar är skolhuvudmannens. Får du inte den hjälp du behöver kan du vända dig till Skolinspektionen, Barn- och elevombudet (BEO) eller Diskrimineringsombudsmannen (DO) beroende på vad det handlar om.

Detta regelverk har vi vuxna skapat för att skydda och hjälpa barn. Men få har frågat barnen hur de tycker att systemet fungerar. I vår granskning lät vi barn med egen erfarenhet få komma till tals. Vad fungerar bra? Dåligt? Och vad vill barnen ändra?

Utifrån barnens berättelser tycks det finnas brister i flera avseenden. Barn vet inte hur de ska få hjälp när de är utsatta, de saknar trygga, närvarande vuxna att vända sig till och har inget inflytande över de åtgärder

som sätts in. Barn berättar också att även om kränkningarna till sist upphör så lämnas de ensamma med den skada kränkningarna orsakat.

Barnen berättar hur viktigt det är att vuxna är närvarande i alla skeden under skoldagen och att de agerar direkt när barn utsätts. En del barn beskriver hur svårt det kan vara att anförtro sig till en vuxen. Det kan handla om känslor av skam över att vara utsatt eller en rädsla för att situationen ska bli värre.

När skolan, skolhuvudmannen eller myndigheter sätter in åtgärder så beskriver barn att det sker över deras huvuden. Barn berättar att de saknar information och att de önskar att vuxna lyssnar så att stödet blir bra. Barn som vi träffat känner inte till att de kan vända sig till Skolinspektionen, BEO eller DO. Och för myndigheterna är det okänt hur ofta barn vänder sig till dem.

Barn kan inte få myndigheternas hjälp med en process för att få ersättning och upprättelse om vårdnadshavarna inte går med på det. Barn kan inte heller förhindra processer som de själva inte önskar. Men barnen påverkas. Det finns obehagliga berättelser om hur barn blivit negativt bemötta, till och med hotade av vuxna i skolan, på grund av att kränkningar anmälts.

Upprättelse är viktigt, berättar barn. Det kan handla om olika saker för olika barn. Upprättelse är att få vara trygg, må bra igen och att få läka de sår kränkningarna orsakat. Det kan också handla om en ursäkt, en förklaring eller en kompensation. Men få barn har upplevt detta.

Filippo berättar vad han hade önskat allra mest från sin skola, som han aldrig fick: "en ursäkt, en förklaring på varför".

Jag vill rikta ett varmt tack till alla barn och unga som delat med sig av sina råd. Det är min förhoppning och övertygelse att era berättelser ska bidra till att förbättra för barn i framtiden.

Fredrik Malmberg
barnombudsman

Vårt arbete

De verkliga experterna ger oss värdefull kunskap

Ord som sårar, slag och hot om våld är en del av många barns vardag i skolan. Ingen vet bättre än barnen själva hur arbetet mot kränkningar i skolan fungerar idag och hur det kan bli bättre.

Barnombudsmanen har de senaste tre åren mött och lyssnat till 89 barn och unga i åldrarna 7–20 år¹ för att ta del av deras erfarenheter och upplevelser av det stöd som finns att få när man utsätts för kränkningar och trakasserier i skolan.

Arbetet har genomförts inom tre olika uppdrag. Det inleddes med Pejling och dialog, ett regeringsuppdrag som pågick under 2012–2014 och handlade om att sprida regeringens strategi om barnets rättigheter. Vi besökte tio orter runt om i landet och lyssnade till barns upplevelser för att komma fram till förslag på hur samhället kan bli bättre på att motverka, förebygga och förbättra stödet till barn och unga som upplever kränkande behandling och trakasserier i skolan. Flera av de medverkande barnen och ungdomarna fick också möjlighet att själva förmedla sina synpunkter och råd i möten med ansvariga beslutsfattare på kommunal nivå.

I ännu ett regeringsuppdrag fördjupade vi bilden genom möten med barn som själva kränkt sina skolkamrater och barn som varit utsatta för kränkningar i skolan på grund av sin funktionsnedsättning. Utifrån barnens egna erfarenheter lyssnade vi särskilt till deras idéer om hur skolan kan förstärka sitt arbete med kränkningar och trakasserier.

¹ Barnombudsmanen har också mött barn i förskolan. Läs mer om detta på www.barnombudsmanen.se

Under 2014 har vi granskat hur den formella processen för att hantera kränkningar uppfattas av barn och unga. Vi ville förstå hur de upplever skolors, huvudmäns och statliga aktörers insatser.

De medverkande har delat med sig av sina erfarenheter om hur skolan och huvudmannen hanterar kränkningar och trakasserier. Barn med erfarenhet av att anmäla kränkningar och trakasserier till myndigheterna har berättat om hur de upplever den fortsatta processen när deras anmälningar utreds. De har också reflekterat över hur det blev sen, efter att kränkningarna anmälts och samhällets stöd avslutats.

Barnet som expert

Barnombudsmannen har under flera år arbetat med metoden Unga Direkt, som utgår från att barnet är expert på sin situation. De barn och unga vi har mött representerar olika perspektiv på frågan. De har olika sexuell läggning och etnisk bakgrund, några går i gymnasiesärskola medan andra är aktiva inom elevstödande verksamhet. Detta har varit viktigt för att få en så heltäckande bild som möjligt av hur kränkningar och trakasserier i skolan hanteras. Vi har fått kontakt med barnen genom skolor, organisationer och myndigheter som utreder anmälningar.

Vi har talat enskilt med de flesta av barnen och ungdomarna, men vid några tillfällen har vi diskuterat i grupp. Sammantaget ger deras berättelser en inblick i hur barn och unga själva upplever den hjälp de har fått i svåra situationer, vad som fungerar bra och vad som behöver förbättras i samhällets stöd för barn som blivit kränkta eller trakasserade i skolan.

Eftersom vi vill belysa barns och ungas egna upplevelser har vi valt att genomföra samtal med öppna frågor.² Målet är att barnens egna erfarenheter och uppfattningar om vad som är viktigt ska komma fram.³ Det innebär att barnet har stort utrymme att påverka samtalet och själv styra vilka ämnen som ska tas upp.

Samtalen har varit frivilliga och barnen har själva fått ta ställning till om de vill vara med, under förutsättning att deras vårdnadshavare

2. Smith, J., Osborn, M. Interpretative Phenomenological Analysis. Qualitative Psychology: A Practical Guide to Research Methods. Sage, 2003.

3. Dønnerstad, E., Sanner, M. Håndbok for forandrerne. Om verdighet i møte med de som vokser opp og de som vil vokse. Forandringsfabrikken Forlag, 2006.

KOLL PÅ BEGREPPEN

Trakasserier är ett uppträdande som kränker någons värdighet och som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder.¹ När skolpersonal utsätter ett barn för trakasserier kallas det för diskriminering.²

Diskriminering innebär att ett barn missgynnas, direkt eller indirekt, av skäl som har samband med någon av diskrimineringsgrunderna.³ Eftersom diskriminering handlar om missgynnande förutsätter det någon form av makt hos den som utför diskrimineringen. I verksamheterna är det således huvudmannen eller personalen som kan göra sig skyldig till diskriminering.⁴

1. 1 kap. 4 § diskrimineringslagen (2008:567).

2. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

3. 1 kap. 4 § diskrimineringslagen.

4. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

samttyckt till detta. De har när som helst kunnat avbryta samtalen. Alla barn är garanterade anonymitet, vilket innebär att de inte medverkar med sina riktiga namn i rapporten.

Bild av verkligheten

De 51 flickor och 38 pojkar som vi har träffat representerar enbart sig själva. Det innebär att resultaten inte är möjliga att generalisera för alla barn och ungdomar som upplevt kränkningar och trakasserier i skolan. Men barnens berättelser ger en bild av hur verkligheten kan upplevas och bidrar till att identifiera viktiga utmaningar och brister.

Barnombudsmannens analys utgår från återkommande teman i barnens berättelser, det vill säga sådant som barnen själva har lyft fram som viktigt under samtalen.⁴ Efter att ha transkriberat samtliga samtal har vi lyft fram återkommande teman för att sedan diskutera dessa ur ett barnrättsperspektiv.

Centrala teman i rapporten är vilket stöd samhället ger till elever som utsätts för kränkningar i skolan, hur elever som väljer att anmäla kränkningar involveras i processen, vilken upprättelse som finns att få för elever som har blivit utsatta och när skolan inte lyckats hindra kränkningarna.

Undersökning bland skolhuvudmän

Skolhuvudmannen är ytterst ansvarig för att ta reda på vad som har hänt och agera för att få stopp på kränkningar och trakasserier i skolan. För att få kunskap om hur huvudmännen hanterar sitt ansvar skickade Barnombudsmannen en enkät till samtliga kommunala skolhuvudmän och ett slumpmässigt urval av de enskilda skolhuvudmännen. Vi fick in 382 svar, vilket ger en svarsfrekvens på 74 procent.

Undersökningen visar att mycket behöver förbättras. Nästan alla huvudmän har riktlinjer för när skolorna ska anmäla kränkande behandling och trakasserier. Men trots detta råder en viss osäkerhet bland skolans personal om när de ska göra en anmälan till huvudmannen. Flera huvudmän anser att riktlinjerna behöver utvecklas och bli mer kända bland personal och elever. Några huvudmän anser också att de behöver bli bättre på att analysera statistiken över antalet anmälningar.

4. Green, J., Thorogood, N. Qualitative Methods for Health Research. Sage, 2004.

Barnombudsmannen har också haft fördjupad dialog med några kommunala och fristående huvudmän. I dessa samtal framkom att huvudmännen efterfrågar en tydligare ansvarsfördelning mellan skolan och huvudmannen.

KOLL PÅ BEGREPPEN

Kränkande behandling är ett uppträdande som utan att vara diskriminering enligt diskrimineringslagen kränker barns värdighet.¹ Det är absolut förbjudet för huvudmannen och personalen att diskriminera barn och elever eller utsätta dem för kränkande behandling.²

Trakasserier och kränkande behandling kan utföras av ett eller flera barn och riktas mot ett eller flera barn. Kränkningarna kan vara synliga och handfasta likaväl som dolda och subtila. De kan utföras inte bara direkt i verksamheten utan även via exempelvis telefon och internet. Trakasserier och kränkande behandling kan ta sig uttryck i form av exempelvis nedsättande tilltal, ryktes-spridning, förlöjliganden eller fysiskt våld. Det kan även handla om att frysa ut eller hota någon. Kränkande behandling kan äga rum vid enstaka tillfällen eller vara systematiska och återkommande.³

Mobbning är en form av kränkande behandling eller trakasserier som innebär en upprepad negativ handling när någon eller några medvetet och med avsikt tillfogar eller försöker tillfoga en annan person skada eller obehag.⁴ Begreppet mobbning fanns med i gamla skollagen⁵ men används inte längre i skollagstiftningen.

Diskriminering, trakasserier och kränkande behandling är förbjudet i både skolan och förskolan. Detta regleras i skollagen och diskrimineringslagen. I denna rapport använder vi det sammanfattande ordet kränkningar för kränkande behandling och trakasserier.

1. 6 kap. 3 § skollagen (2010:800).

2. 6 kap. 9 § skollagen.

3. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, 2012.

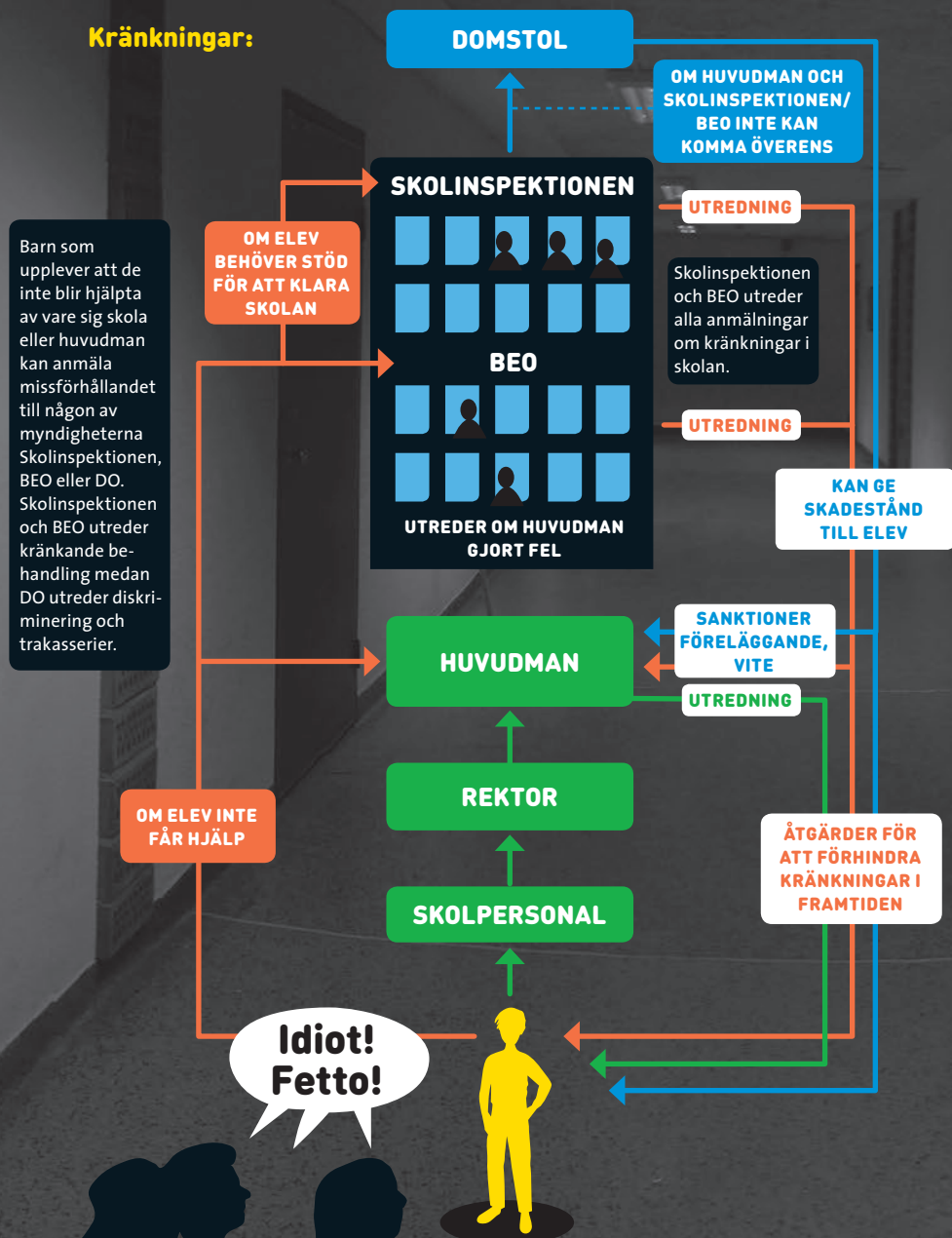
4. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling, 2012.

5. 1 kap. 2 § skollagen (1985:1100)

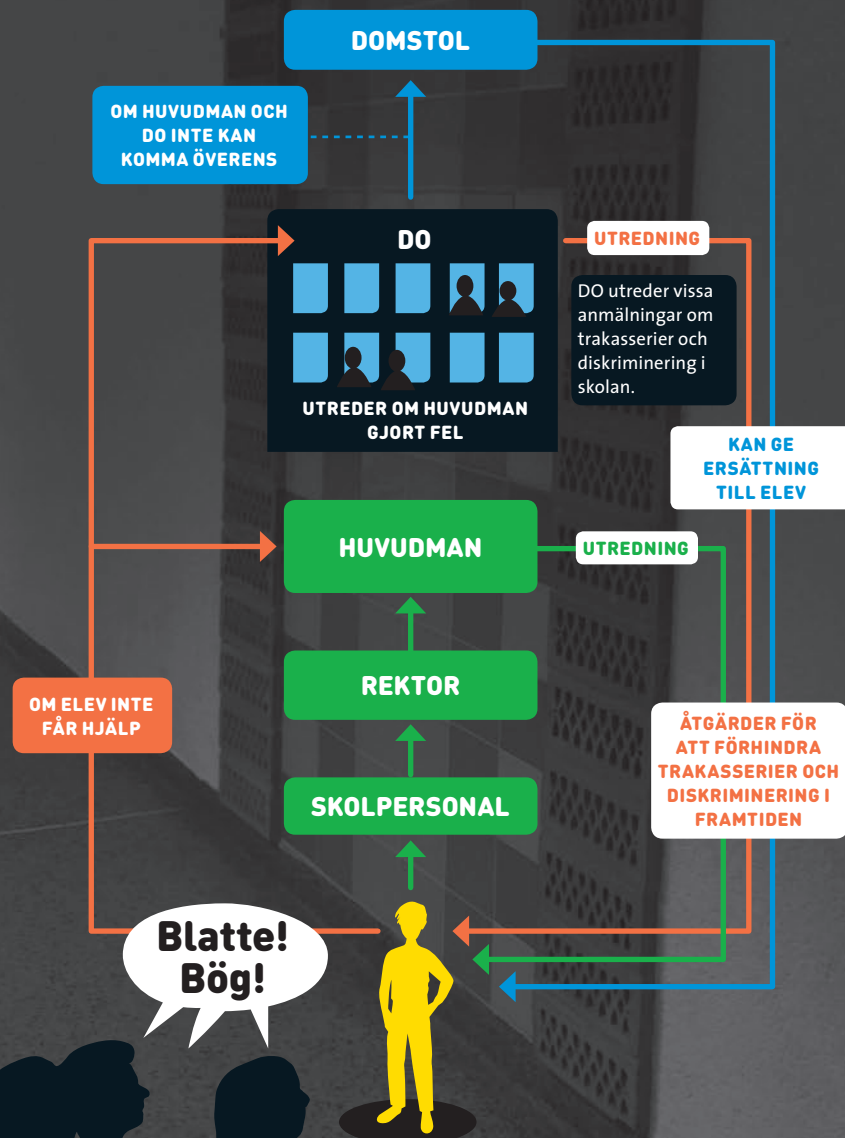

SÅ HÄR GÅR DET TILL

Kränkningar:

Trakasserier och diskriminering:

Mobbning i skolan en del av vardagen

Trots ett ökat arbete i skolan för att minska mobbningen är andelen elever som upplever sig vara utsatta konstant i flera undersökningar. Och mobbningen orsakar stor skada hos barn och unga.

Bilden bekräftas av de barn och unga som Barnombudsmannen har mött i arbetet med kränkningar och trakasserier i skolan. Barnen vittnar om att kränkningar är en del av deras vardag i skolan. De upplever att skolpersonalen är passiv och osäker på var gränsen går för kränkningar. Många barn saknar kunskap om sina rättigheter och om var de ska vända sig om kränkningarna inte upphör. Barnen berättar också att när skolan väl tar tag i kränkningarna är de inte alltid delaktiga i diskussionerna.

Miljön i skolan är, förutom hemmiljön, en viktig orsak till hur barn och unga mår. I Barnombudsmannens årsrapport 2014 berättar flera barn att kränkningar i skolan har varit en starkt bidragande orsak till att de utvecklat psykisk ohälsa.⁵ Flera studier visar att trakasserier, mobbning och våld i skolan orsakar stress och påverkar den fysiska och psykiska hälsan negativt, även på längre sikt.^{6 7 8}

Utsatthet i skolan går att mäta på olika sätt. Siffrorna kan variera beroende på vad man mäter och hur frågorna ställs i olika undersökningar. På webbplatsen Max18 samlar Barnombudsmannen statistik om barns

5. Bryt tystnaden – Barn och unga om samhällets stöd vid psykisk ohälsa. Barnombudsmannen 2014.

6. Diskrimineringsombudsmannen. Forskningsöversikt om trakasserier inom utbildning och arbetsliv. 2012.

7. Arbetsmiljöverket. Psykologiska perspektiv på hot och våld i skolan – ur ett jämställdhetsperspektiv. Kunskapsöversikt. Rapport 2011:9, 2011.

8. Brottsförebyggande rådet. School Bullying, Depression and Offending Behaviour Later in Life. An Updated Systematic Review of Longitudinal Studies. 2012.

och ungas levnadsförhållanden i Sverige där bland annat olika mått på utsatthet i skolan redovisas. Statistiken om utsatthet i skolan i Max18 utgår från enkätundersökningar från Statistiska centralbyrån (SCB) och Skolverket.

Ett sätt att mäta utsatthet i skolan är att fråga elever om de känner sig trygga i skolan. De allra flesta känner sig trygga i skolan. I SCB:s undersökning om barns levnadsförhållanden (Barn-ULF) år 2012/2013 svarar 99 procent att de känner sig trygga i klassrummet. Något färre, 97 procent, känner sig trygga på rasterna i skolan medan 98 procent känner sig trygga på väg till och från skolan.⁹

Utsätts varje vecka

Utsatthet i skolan kan även visa sig i förekomsten av mobbning. Skolverkets undersökning "Attityder till skolan" frågar barn och unga om de har blivit mobbade av andra elever och lärare. I 2012 års undersökning svarar fyra procent av de yngre eleverna i årskurs 4–6 att de känner sig mobbade av andra elever minst en gång i veckan.

Bland de äldre eleverna i årskurs 7–9 och gymnasiet uppger tre procent att de känner sig mobbade av andra elever.¹⁰ Av dem är det fyra av tio som utsätts för mobbning minst en gång i veckan.¹¹ En procent av de yngre eleverna svarar att de har utsätts för mobbning av lärare en eller flera gånger i veckan. Bland de äldre eleverna handlar det om fyra procent.¹²

Ytterligare ett sätt att mäta utsatthet i skolan är att fråga om barns och ungas upplevelser av att utsättas för kränkande behandling av andra elever. I undersökningen Barn-ULF är det fler bland de yngre barnen (årskurs 4–6) som svarar att de har blivit utsatta för kränkande behandling. Exempelvis svarar tolv procent att andra elever visar att de inte gillar dem på något vis minst en gång i månaden. Motsvarande andel för elever i årskurs 7–9 är åtta procent, och sex procent för elever i gymnasiet. Åtta procent av de yngre eleverna uppger att de blir slagna av andra

9. Statistiska centralbyrån. Barn-ULF, 2012/2013.

10. Max18. Attityder till skolan. Skolverket. Olika frågor har ställts till de äldre och yngre barnen i undersökningen så siffrorna är inte helt jämförbara.

11. Skolverket. Attityder till skolan, 2012.

12. Max18. Attityder till skolan. Skolverket. Olika frågor har ställts till de äldre och yngre barnen i undersökningen så siffrorna är inte helt jämförbara.

Åtta procent av de yngre eleverna uppger att de blir slagna av andra elever minst en gång i månaden. Motsvarande andel för eleverna i årskurs 7-9 och gymnasiet är två procent.

än pojkar, medan trakasserier kring homosexualitet är vanligare bland pojkar. Forskningen tyder också på att flickor och pojkar påverkas olika av sexuella trakasserier.¹⁷

FN:s barnrättskommitté (barnrättskommittén) har uttryckt oro över att mobbningen fortsätter i svenska skolor, speciellt mot barn med funktionsnedsättning och barn med utländsk bakgrund.¹⁸ Barnrättskommittén pekar även på att ungdomar som identifierar sig som homosexuella, bisexuella eller transpersoner är särskilt utsatta för mobbning och att barn med romsk bakgrund diskrimineras i skolan.¹⁹ Det finns studier som visar att barn i särskolan har en ökad risk för att utsättas för trakasserier på grund av sin funktionsnedsättning, och trakasserier är ofta en del av deras vardag.²⁰ När det gäller trakasserier grundade på etnicitet konstaterar en studie från Socialstyrelsen och Centre for Health Equity Studies att elever med utländskt ursprung har sämre kamratrelationer och utsätts för mobbning i större utsträckning i skolor som domineras av elever med svenskt ursprung.²¹

17. Diskrimineringsombudsmannen. Forskningsöversikt om trakasserier inom utbildning och arbetsliv, 2012.

18. FN:s barnrättskommitté. Concluding Observations: Sweden. 2009 (CRC/C/SWE/CO/4) punkt 58 och 59.

19. FN:s barnrättskommitté Concluding Observations: Sweden. 2015 (CRC/C/SWE/CO/5) punkt 15.

20. Diskrimineringsombudsmannen. Forskningsöversikt om trakasserier inom utbildning och arbetsliv, 2012.

21. Socialstyrelsen 2012. Skolans betydelse för barns och ungas psykiska hälsa – en studie baserad på den nationella totalundersökningen i årskurs 6 och 9 hösten 2009.

STÖDET

Barns röster

Barnombudsmannens analys

EXPERTER BERÄTTAR

Martin Ingvar

Catharina Anstett

Bo Hejlskov

Lova:

“Jag tänkte att det var mig det var fel på”

”Jag tror egentligen att alla, någon gång har blivit mobbade. I alla fall när man var små, hur man såg ut. Men jag tror att dom som räknas som har blivit mobbade kanske har blivit kraftigare mobbade, eller hur man ska säga det”, säger Per.

De barn som vi har talat med berättar om många olika sorters kränkningar i skolan, både fysiska och psykiska. Av berättelserna framgår att barn kan hånas eller kränkas på grund av sitt kön, sin hudfärg, sin etnicitet, sin sexuella läggning eller för att de har en funktionsnedsättning. Barnen vittnar om hur andra barn utsätter dem, men också hur personal i skolan gör det.

Kränkningar kan handla om skitsnack, nedsättande kommentarer, ryknesspridning, utfrysning, elakheter och hån, berättar barnen. Men vi har också hört vittnesmål om sexuella trakasserier eller övergrepp, skadegörelse, knuffar, hot om misshandel, dödshot, dränkingsförsök, slag, sparkar eller spottande.

Det finns beskrivningar av hur barn trycks upp mot en vägg, blir inlåsta, stoppas i en soptunna och hur dörren rycks upp när någon sitter på toaletten. Kränkningar kan också ske via nätet.

Långtifrån alla barn delar med sig av sina upplevelser till en vuxen. En del gör det aldrig. Elsa berättade inte om det hon utsattes för: ”Jag vågar inte. Jag ville berätta för mina lärare, men jag gjorde det aldrig. Det känns som att folk bara ... antingen skulle dom bli jätteeoroliga för en och bara: 'Herre gud, lilla vän!', eller så skrattar dom bort det.”

Inte heller Ludmila ville berätta: ”Men jag ville som inte berätta till någon, för jag skämdes. Och jag tänkte, tänker jag idag, varför ska jag

skämmas? Varför ska jag skämmas för att jag blir mobbad? Det är egentligen dom som mobbar som ska skämmas.”

Juni höll tyst för att inte visa sig svag: ”Alltså det är typ mitt sätt att försvara mig. Jag blev mobbad när jag gick i sjuan, då mådde jag väldigt, väldigt dåligt. Jag höll det inom mig då när jag var i skolan, så det har blivit mitt sätt att försvara mig så att jag inte visar att jag är svag och så.”

Barn kan också vara rädda för att de vuxna inte ska kunna skydda, och att de ska bli än värre utsatta om de berättar. Alice uttrycker det så här: ”Jo, men det är ju som med maffian. Du kan ju inte gå och skvallra om han sitter precis bredvid dig, då är du ju dömd ... Då är du ju dödsdömd på en gång.”

Lova berättade till en början: ”Jag sa till i början av trean men det hände liksom inget. Så jag tänkte att det var mig det var fel på, så då sa jag ingenting mer.”

Ludmila tror inte på att vända sig till vuxna: ”Om man blir mobbad så ska vi prata med lärarna eller föräldrarna, men jag tror inte att det är det viktigaste. För att även om man pratar med andra om det, det är ingenting liksom. Och när dom som blir mobbade börjar stå upp för sig själva, så slutar dom, eller när dom börjar, dom slutar att bry sig så mycket om vad andra säger, så slutar dom att mobba”.

Svårt att berätta

Alice resonerar om varför hon inte berättade: ”Nej, men man vågade ju inte. Nog för att jag stod upp för mig själv, men jag vågade inte göra för mycket. Jag var redan utstött, jag vill inte råka ännu mer illa ut.” Kristin beskriver det så här: ”Ofta så går vi till lärare, men det är lika många gånger som vi skiter i det, dom kommer ändå inte lyssna på oss. Det kommer bara att bli ett möte och sedan så fortsätter dom, fast tre gånger värre.”

Simon berättar att han brukar hjälpa sin lillasyster: ”Ja, det finns ju många barn som är modiga och vågar säga till om någon som gör något elakt. Det brukar jag göra när någon retar min lillasyster. Hon går i ettan. Dom kan säga att hon har för stora kläder, eller något sånt. Och då brukar hon gå till mig så får jag snacka med dom och sedan går jag till en fröken med dom, så att dom får snacka.”

Martin tar saken i egna händer när någon blir mobbad: ”Alltså om jag ser någon som blir typ mobbad, då skulle jag först gå och trösta, och

”Fast man blir mobbad i några dagar så berättar man inte, men när det har gått en månad eller någonting och det kan bli värre, då säger man till mamma.”

sedan skulle jag hämta en fröken och berätta vad det var som jag såg. Sedan skulle jag gå till den personen som mobbade och fråga varför han gjorde det, eller hon gjorde det.”

Barn vi mött har berättat att de först vänt sig till jämnåriga för att berätta om sina upplevelser eller för att få stöd. Sedan kan kompisar eller syskon ibland se till att de vuxna får veta.

Tilliten viktig

När man väl bestämmer sig för att anförtro sig till någon är det viktigt att kunna känna tillit. Vilgot berättar: ”Ja alltså, du kan gå till vem du vill, den du litar mest på. Det spelar egentligen ingen roll vem det är, bara att man litar på dom, för det är det viktigaste.”

Sara pratade först med sin pojkvän medan Inez, Ivar, Alice och flera andra berättade för sina mammor. Så även Cecilia: ”Fast man blir mobbad i några dagar så berättar man inte, men när det har gått en månad eller någonting och det kan bli värre, då säger man till mamma.”

Men barn kan också dra sig för att berätta för sina föräldrar av rädsla för att förvärra situationen. En av dem är Karin: ”Ja, för typ om jag berättar för min mamma då kommer hon mejla till hennes föräldrar, eller ringa till hennes föräldrar och ge värsta utskällningen, åh varför har den här personen gjort så mot min dotter eller så ... och då kanske det blir värre sedan efter liksom, och det kanske är det man är rädd för. Att det liksom blir värre.”

Det händer att barn väntar länge och försöker lösa situationen själva, innan de pratar med en vuxen i skolan. Det händer också att barn aldrig vågar slår larm själva. Därför är det viktigt att personalen själv upptäcker kränkningar.

I de berättelser som vi har tagit del av finns exempel på när vuxna i skolan har skyddat barnen, agerat och förändrat deras situation. Elsa berättar: "En person som jag hade som mentor, hon var väldigt engagerad i klassen och så fort hon såg minsta lilla tog hon ut eleven och pratade med den. Men vissa lärare är så ... 'Nej, jag kan inte göra det, nej, nej, nej!'"

Barn beskriver att det ofta tar lång tid innan skolan agerar. När det var slagsmål i Simons skola stod lärarna bara och såg på: "Men sedan kom ju rektorn och sa till dom att typ, vad står ni där och glör för, ni får ju hjälpa till." Barn lyfter också fram vikten av att vuxenvärlden agerar ordentligt på en gång. Helena berättar: "Om lärarna ser att det händer så ska dom ta tag i det på en gång utan att det ska behöva sägas till om flera gånger, för det blir uttjatat. Om de inte fixar så kommer barnen att ge upp om att be om hjälp."

Kristin säger att lärare inte märker vad som händer: "Om vi säger att det är någon som är taskig mot någon så kan dom låtsas vara ens bästa vän inför alla lärare och sånt, på lektionerna och sånt, men på raster och sedan när man har kommit hem liksom på nätet och sånt så är dom jättetaskiga och skriver massa elaka saker ..."

Jack upplever att lärarna inte kan göra något åt kränkningar på nätet:

"Ja för då sitter ju ... det brukar bli så att om man bara mobbar en, typ mobbar en på dagen, eller säger någonting dumt, och så går man hem med en klump i magen och den har blivit tillsagd. Så fortsätter den hemma med telefonen, till exempel Kik eller Instagram eller något och fortsätter, hata en, och skriver också några kommentarer så det blir jättetråkigt, och det är ett skäl till varför jag har så dåligt. För jag fick jättemycket såna där kommentarer förut [...] och det kan inte lärarna påverka."

Alice säger att fysiskt och psykiskt våld bemöts på olika sätt: "Det är mycket enklare att anmäla någon som slagit till en så att man fått ett blåmärke, än någon som säger: 'Vad ful du är'. För det syns ju inte. Det blir ord mot ord."

Barn har olika förklaringar till varför de vuxna inte gör något. Filippo beskriver att lärarna ofta reagerar första gången något händer. Men i en klass där det är mycket bråk och tjafs gör de ingenting, det är som att de vant sig. "Om eleverna börjar bråka i klassrummet så, om någonting, så tar inte lärarna tag i det eftersom det är så vanligt förekommande

"Alltså det är typ mitt sätt att försvara mig. Jag blev mobbad när jag gick i sjuan, då mårde jag väldigt, väldigt dåligt. Jag höll det inom mig då när jag var i skolan, så det har blivit mitt sätt att försvara mig så att jag inte visar att jag är svag och så."

i klassrummet att eleverna börjar tjafs."

Alva ser det som att lärarna ibland har en dålig inställning, de vill inte blanda sig i. Jack tror att det kan handla om att lärarna är rädda när de inte agerar: "Jag vet inte, det känns lite som att dom är typ rädda att gå in och hjälpa till, för att eleverna kommer att bli sura och hacka på dom, för att det är så himla många jobbiga i min klass ..."

De barn som inte har stöttande föräldrar är i ännu högre grad beroende av de vuxna som arbetar i skolan. Elsa tror att man kan stoppa kränkningar, men att det är svårare för de barn som inte har föräldrar som bryr sig: "Har man föräldrar som kan stå på sig, då går det bättre."

Gustav har upplevt våld i skolan men också vuxna som sätter stopp: "Jag har blivit nedslagen ibland på vissa lektioner. Det är inte speciellt kul. Så det har varit lite så. Men dom flesta på denna skola har tagit tag i det ... alla här. Så det har varit jättemycket sånt med lärarna och så, så dom hjälper till." Alice beskriver hur lärare kan bidra till trygghet genom

sitt agerande: ”De gör mig trygga, lärare som har koll på läget och säger åt dom här små jäklarna som inte kan sitta still [...]. Och en sån lärare är ju skön att ha, för då kan man ju känna att nej, men han har koll. Då behöver inte jag oroa mig.”

Alice tycker att det är viktigt att personalen även uppmärksammar psykiska kränkningar: ”Utveckla en guide till hur man ska bete sig när elever far illa. Antingen fysisk eller psykisk mobbning, framför allt att man ska lära lärarna att upptäcka psykisk mobbning.”

Elliott berättar: ”Så efter ett tag så fick vi nog, så började vi putta tillbaka och var lite mer aggressiva för att få bort dom. Och då började det bli värre. Då blev saken värre, till slut så slogs vi och då blev det allvarligt. Och då fick vi, det var då lärarna sa, reagerade. Oftast ska det hända något allvarligt för att någon ska agera. Men ibland kan det vara för sent.”

Ibland agerar inte lärare ens när elever själva berättar att de är utsatta. Helena upplevde att skolan inte tog henne på allvar när hon berättade att hon var utsatt på grund av sin sexuella läggning: ”Jag har varit med om både och. Lärare som har gjort och som inte har, men det är en ganska vanlig kommentar att lärarna ... bara för att dom inte har sett det, då har det inte existerat. Det blir lite irriterande att dom säger att man ska kunna komma till dom med allting och sedan så finns dom inte där när man väl kommer, det blir lite dubbelt.”

Tas inte på allvar

Ibland får barn rådet att själva agera. Helena fortsätter: ”Det är oftast ’Du får väl säga ifrån’. Och när man säger ifrån ... det slutar inte så lätt.” Molly upplever att hennes egna ord inte räcker till, att det krävs vittnen för att någon ska lyssna på henne: ”Om jag samlar ihop några kompisar som också kan komma och säga att det här har hänt ... om fem personer säger, då har alla personer sett det från olika synvinklar, då har man bevis så att säga.”

Amelie säger att det är de personer i skolan som man träffar ofta och lär känna som kan hjälpa till: ”Och sedan så är det lärare som har rastvakt varje dag och många lärare i alla fall skojar väldigt mycket med oss också, så det blir det också ganska bra kontakt, så att då litar man på dom väldigt mycket mer. Och stödlärare, dom som har svårigheter i något ämne, då går man ofta till en stödlärare och då får man liksom ...

då får dom en speciell kontakt, det viktiga är att ... och dom är ju bra på att hjälpa på många olika saker också, så då kan det vara skönt att prata med dom också, dom kan mycket.”

Elsa är inne på samma linje: ”Det är bra att lärare är med elever. I våran skola sitter läraren och äter och det är bra för då ser dom vissa saker. Inte i skolor som när dom sitter i ett helt annat rum. När lärare är mycket med elever så brukar det vara bättre stämning.”

Den roll som närvarande vuxna utanför lektionstid kan spela, som till exempel rastvakter och fritidsledare, beskriver William så här: ”Prata med folk och vara trevliga, [det kan vara] en som går på skolan men som inte är lärare. Vi har tre på skolan nu, och det skulle inte skada med fler. Dom vanliga, dom har inte tid.” En flicka berättar om en viktig vuxen i skolan som hon kände förtroende för: ”Alltså den enda jag snackade med om sånt där [...] det var kocken. Han var alltid på min sida och han hjälpte mig alltid och så där. Tog mig därifrån och låter mig vara hos honom och så där.”

Viktiga vuxna

Andra viktiga vuxna i skolan som barn nämner är kurator och skolsköterska. Isabella kände att hon kunde gå och prata både med kurator och skolsköterska när hon behövde. Joakim berättar om kuratorn: ”Ja, han var jättetrevlig och det gjorde så mycket att jag fick prata med honom.” Simon vet mycket väl vem kuratorn är: ”Varannan tisdag eller torsdag så brukar vi träffas och snacka lite. Så det är rätt så enkelt att bara gå upp och knacka på och prata med henne. Om det som händer.”

På frågan om det finns någon man kan vända sig till säger Sara: ”Det skulle väl vara kuratorn då, ifall man fick mer information om att, och mer tillgänglighet. Till att kunna komma, man ska liksom inte behöva boka tid, och sånt, utan man ska liksom kunna komma till någon.” Så här säger Jack: ”Ja vi har ... kurator vet jag inte, jag tror det, men jag vet inte var han är, och skolsystemen hon vet jag inte heller var hon är riktigt [...]” Juliette tycker att det saknas en funktion i skolan: ”Det borde finnas en person som är till hundra procent på elevernas, eller dom ungas sida, alltid, som man kan vända sig till. Som alla elever har förtroende för också på något sätt. Att det borde vara självklart.”

Barnombudsmannen

Barns mänskliga rättigheter gäller även i skolan

När de barn och unga som vi har mött berättar om kränkande behandling handlar det om verbala, psykiska och fysiska kränkningar, ibland sexuellt eller i form av hot om våld.

Det handlar också ofta om kränkningar via nätet, även efter skoltid. De barn vi har mött berättar också om hur de kränkningar de upplevt kan sätta spår i evigheter. I barns och ungas berättelser finns exempel på när personal både har sett och agerat mot kränkningar, men det finns också barn som upplever att det inte finns någon vuxen som ser eller någon att vända sig till.

Enligt artikel 19 i barnkonventionen ska staten skydda ett barn mot alla former av psykiskt eller fysiskt våld. Staten ska vidta alla lämpliga åtgärder för att skydda barnet, genom lagstiftning, administrativa och sociala åtgärder. Barnrättskommittén behandlar i en allmän kommentar särskilt barnets rätt till frihet från alla former av våld.

Barnrättskommittén hävdar konsekvent att alla former av våld, hur lindriga de än är, är oacceptabla. Det spelar ingen roll hur ofta det sker eller om personen är ute efter att skada.²² En form av våld som barnrättskommittén nämner är våld bland barn, vilket omfattar fysiskt, psykiskt och sexuellt våld, ofta genom mobbning.²³ Psykiskt våld innefattar bland annat verbala kränkningar och känslomässiga övergrepp som förolämpningar, tillmälen, nedvärderingar och förlöjliganden. Barnrättskommittén tar också upp den form av psykiskt våld som mobbning

22. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011). Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 17.
23. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 27.

och pennalism via nätet innebär.²⁴ I kommentaren förtydligas att barnets rätt till frihet från våld även gäller i omvårdnadsmiljöer som skolor och andra utbildningsinstitutioner.²⁵

Enligt FN:s rapport om våld mot barn, som bland annat har kartlagt våldets omfattning och konsekvenser, hävdas konsekvent att våld i skolan kan förebyggas och att våld aldrig får tolereras. Realiteten för många miljoner barn är att de utsätts för olika former av våld i skolan. På så sätt förnekas de sina mänskliga rättigheter och sin rätt till utbildning.²⁶

Enligt artikel 2 i barnkonventionen ska staten se till att alla barn skyddas mot alla former av diskriminering. I artikel 29 står att skolunder-

24. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 21.

25. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 34.

26. Sérgio Pinheiro, P. World report on violence against children. UN Secretary-General's Study on violence against children, 2006.

Barn och unga ska vara delaktiga i likabehandlingsplaner

Barnombudsmannen anser att alla barn måste få specifik information om sina rättigheter i skolan, var de kan vända sig för att få stöd och anmäla kränkningar. I en särskild förordning regleras att skolan ska ta fram, följa upp och se över planer mot diskriminering och kränkande behandling i samverkan med eleverna.¹

Mot bakgrund av att barn och unga som vi har talat med saknar kunskap och information om sina rättigheter och var de kan vända sig, anser Barnombudsmannen att huvudmannen måste säkerställa att alla barn i skolan involveras i arbetet med planerna mot diskriminering och kränkande behandling och att de får möjlighet att regelbundet diskutera dessa frågor.

1. Förordningen (2006:1083) om barns och elevers deltagande i arbetet med planer mot diskriminering och kränkande behandling.

visningen bland annat ska syfta till att utveckla respekt för kulturer som skiljer sig från barnets egen. Den ska också förbereda barnet för ett ansvarsfullt liv i ett fritt samhälle i en anda av förståelse, fred, tolerans, jämlikhet mellan könen och vänskap mellan alla folk. I barnrättskommitténs allmänna kommentar om utbildningens mål står att en skola som blundar för mobbning eller andra våldsamma och uteslutande beteenden inte uppfyller kraven i barnkonventionen.²⁷ Enligt barnrättskommittén måste skolundervisningen respektera barnets inneboende värdighet och göra det möjligt för barnet att uttrycka sina åsikter fritt. Även skolmiljön måste återspegla dessa värden. Barn förlorar inte sina mänskliga rättigheter när de går in genom skolans portar.²⁸

Rädsla för repressalier

Barn som upplevt kränkningar beskriver hur de inte alltid berättar det för någon vuxen i skolan. Det finns olika orsaker till det. Det kan handla om skamkänslor, om rädsla för att visa sig svag eller för att deras upplevelser inte ska tas på allvar. Barn kan också vara oroliga för att vuxna inte kan skydda dem och att situationen blir värre om de berättar, till exempel i form av repressalier eller hot från andra elever för att man har "skvallrat".

Barn berättar också om sin oro för att en situation kan förvärras genom att en vuxen person, som barnet berättat för, för barnets berättelse vidare till andra vuxna eller elever. Vuxnas agerande, eller brist på agerande, riskerar att skada barns tillit till vuxna och leder till att barnen låter bli att berätta, eftersom de inte vet vad de kan förvänta sig eller vad det kan leda till.

Många gånger väljer barn att i stället vända sig till i första hand jämnåriga och syskon, men även till föräldrar. Barn berättar om hur de försöker hjälpa varandra, utan vuxnas inblandning. Andra barn håller problemen inom sig eller försöker hitta en lösning på egen hand.

Barn berättar att en förutsättning för att våga eller vilja berätta om kränkningar och trakasserier är att det finns någon vuxen att lita på, som man har förtroende för. Det finns barn som berättar att det inte

27. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 1 (2001). Artikel 29.1: Utbildningens mål, punkt 19.

28. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 1 (2001), punkt 8.

finns någon i skolan som man skulle vända sig till, antingen för att de inte litar på någon, att vuxna inte är tillgängliga eller för att de inte känner till vem man kan vända sig till. När vuxna på skolan är närvarande och tillgängliga för eleverna så upplever barn att det är lättare att ta kontakt. Av barns berättelser framkommer också att stämningen blir bättre när lärare är mycket med elever.

I barnens berättelser framkommer det att det kan finnas olika förväntningar på vad som ska ske när man berättar. En del vill anmäla en kränkning, andra vill ha någon att prata med för att få stöd. Barn lyfter också fram en önskan om att det i alla skolor skulle finnas en person som de kan vända sig till, som har tid och som är tillgänglig.

Personalen ingriper inte

Även om barn och unga som vi har träffat ger exempel på när personal på skolan ingripit och reagerat på olika sätt så finns det också barn som berättar om att kränkningar och trakasserier kan pågå under en lång tid utan att personal agerar. De berättar om lärare och skolpersonal som ser eller känner till vad som händer, som uppfattar signaler men ändå inte agerar.

Barnen resonerar kring orsaker till det och tror att det kan handla om att vuxna i skolan kan vara rädda för att ingripa, att de inte märker vad som sker eller att de vant sig och därför inte agerar. De upplever ibland att det måste hända något allvarligt för att en vuxen ska agera, men att det då kan vara för sent.

Med tanke på att barn väntar länge med att berätta, och ibland väljer att inte alls vända sig till en vuxen, är det av stor vikt att personalen på skolan själv är uppmärksam. Barnrättskommittén betonar vikten av att vuxna är uppmärksamma på olika former av våld mot barn och att de kan tolka och identifiera signaler om att våld förekommer. Vuxna måste agera även om barnet inte uttryckligen ber om hjälp.²⁹

Mot bakgrund av att många barn och unga i första hand väljer att berätta för en kamrat är det viktigt att vuxenvärlden är uppmärksam även på de barn som bär på berättelser från andra barn och fångar upp och ger stöd även till dessa. Barn ska själva inte behöva ta ansvar för det

29. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011). Barnets rätt till frihet från alla former av våld, punkt 48.

som är vuxnas ansvar. Enligt Skolverkets allmänna råd är det viktigt att skolans personal har god uppsikt över de utrymmen och platser där barn befinner sig.³⁰

Personalen ska vara uppmärksam på elevernas jargong och beteendemönster och se till att miljön inte inbjuder till missförhållanden.³¹ Det är inte rimligt att personalen, genom att undvika att tolka signaler, kan förhålla sig ovetande om vad som pågår mellan elever på en skola.³²

Ofta hänger verbala och fysiska kränkningar i skolan ihop med kränkningar som sker på nätet och påverkar därför barnens vardagliga skolmiljö.

30. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

31. Prop. 2005/06:38.

32. Hovrätten i Västra Sverige, mål nr T3724-10.

Vuxna ska vara närvarande och ta sig tid att lyssna

Barnombudsmannen anser att det på varje skola ska finnas tillgänglig personal som har tid att lyssna och engagera sig och som bidrar till en trygg miljö även utanför lektionstid. Det kan vara fritidsledare eller annan skolpersonal som håller koll på vad som händer utanför klassrummet och som deltar under exempelvis raster och håltimmar. Engagerad personal som rör sig där eleverna finns och umgås med dem skapar trygghet. Detta gör det möjligt för barn och unga att utveckla tillitsfulla relationer till vuxna.

Det är också viktigt med tillgänglig personal som kan fungera som stöd till lärare och annan personal i akuta situationer. Det behövs en funktion på skolan som kan involveras med kort varsel, till exempel elevhälsan eller särskilt utsedd skolpersonal. Huvudmannen har det yttersta ansvaret för att det finns resurser och tillräckliga förutsättningar för att skapa trygghet och studiero för alla barn i skolan.

Enligt skollagen är verksamheten skyldig att utreda påstådda kränkningar som sker även på nätet, om händelserna har en koppling till skolan.³³

Det händer att kränkningar får fortsätta trots att barn och unga uttryckligen berättat för någon vuxen i skolan. Våra samtal med barn och unga visar att det finns en osäkerhet kring definitionen av kränkningar och trakasserier, hos såväl elever som lärare och annan personal i skolan. Detsamma gäller regler och rutiner för hur ett ärende ska hanteras. Det påverkar i sin tur både barns eget agerande och skolans åtgärder.

Vuxna bagatelliserar

Barn beskriver att det ofta är de vuxna som bedömer om en händelse är kränkande eller inte. Därför är det många gånger lättare att berätta om fysiska kränkningar, som syns, än om psykiska. Vi har också tagit del av barns berättelser om vuxna som bagatelliserar deras upplevelser, inte tar dem på allvar eller hänvisar till rådande normer. Det förekommer att olika trakasserier som har samband med bland annat etnisk tillhörighet eller kön förnekas eller bagatelliseras.

Skolenkäten från Skolinspektionen 2014 visar att en viktig faktor för att skapa trygghet hos eleverna tycks vara att de vuxna reagerar när de får reda på kränkningar mellan elever. De elever som svarar att de vuxna reagerar mot kränkningar känner sig tryggare i skolan än de som inte svarar så.³⁴ Enligt skollagens förarbeten har skolan en långtgående handlingsplikt redan när personalen får kännedom om att en elev känner sig kränkt, genom att det påtalas eller på annat sätt uppmärksammas.³⁵ Det krävs inte att faktiska kränkningar har konstaterats för att skolan ska bli skyldig att agera.³⁶ Barns egna berättelser måste tas på allvar. Personalen ska inte värdera hur allvarlig en händelse är innan de gör en anmälan.³⁷

Barn och unga som vi har träffat känner inte alltid till vilka rättigheter de har eller vem de ska vända sig till för att få stöd och skydd.

33. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

34. Av de elever i årskurs 9 som svarar att de vuxna på skolan reagerar mot kränkningar svarar 94 procent att de känner sig trygga i skolan i jämförelse med 68 procent bland de elever som inte anser att de vuxna reagerar.

Skolinspektionen. Årsanalys av Skolenkäten 2014. Dnr 2014:3238, 2014.

35. Prop. 2005/06:38.

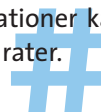
36. Prop. 2005/06:38.

37. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

De efterfrågar också mer information om vilka regler som gäller kring kränkningar på nätet och vem man kan vända sig till.

Barnombudsmannen anser att alla barn måste få specifik information om sina rättigheter i skolan och var de kan vända sig för att få stöd och för att anmäla kränkningar. Det kan vara svårt om det inte finns tillgängliga vuxna närvarande. Därför är det viktigt att varje skola har personal som rör sig där eleverna finns även utanför lektionstid. Det måste också finnas särskilt utsedda funktioner i skolan som barn och unga kan vända sig till för att få stöd i bland annat psykosociala frågor.

Här spelar elevhälsan, och en tillgänglig kurator, en viktig roll. Genom samtal med exempelvis en kurator kan barn få stöd från en professionell neutral vuxen i frågor som rör kränkande behandling. Elevhälsan kan spela en viktig roll både för barn som upplevt kränkande behandling och för barn som själva utsatt andra. I våra samtal framkommer också att barn i första hand väljer att berätta för en kompis, och även i dessa situationer kan kuratorn vara ett stöd för barn som oroar sig för sina kamrater.

Martin Ingvar:

“Mobbning är en disciplinfråga för vuxenvärlden”

Barn som kränks och trakasseras i skolan utsätts för långvarig stress. Förmågan att lära sig nya saker sjunker och minnet försämras. De får också svårt att känna tillit till sig själva och sin omgivning.

Att inte passa in eller få stryk i skolan. I värsta fall dessutom sakna stöd hemma. Det är sämsta möjliga läge för en hjärna som håller på att utvecklas, menar Martin Ingvar, professor i kognitiv neurofysiologi vid Karolinska Institutet. Han är förvånad över att vi inte har kommit längre med lösningar på problemet, eftersom konsekvenserna är väl kända.

Kränkningar och trakasserier i skolan uppfattas ofta som disciplinproblem. Men stöket i skolan är ett uttryck för att skolans pedagogiska modell inte är relevant, anser han.

– Mobbning är ingen disciplinfråga för barnen. Det är en disciplinfråga för vuxenvärlden, att sköta sitt jobb.

Barns förmåga att reflektera över sig själv, sina egna och andras handlingar mognar ganska sent. Men denna form av abstrakt tänkande är en förutsättning för att utveckla ett moraliskt beteende.

Det utesluter inte att barn från tidig ålder kan utföra moraliska handlingar utifrån en viss social kontext, där de vuxna agerar goda förebilder. Inte för att barnen har gjort ett medvetet val, utan för att handlingen är gångbar i situationen.

– Vi förväntar oss att barn har förmågor och kompetenser som de faktiskt inte har utvecklat. De kan vara självständiga på vissa plan, men kopierar oss vuxna på andra.

Det innebär att när de vuxna drar sig tillbaka utbryter djungelns lag. Den inre moraliska kompassen finns helt enkelt inte tillräckligt införlivad i alla barn.

Problemet är att lärarna saknar ett språk för hur man hanterar detta, som är en av de viktigaste kunskaperna man behöver ha i skolan. Här har lärarutbildningen misslyckats, menar Martin Ingvar.

Samtidigt hänger skolans två uppgifter ihop – att förmedla kunskap och att fostra barn till goda samhällsmedborgare.

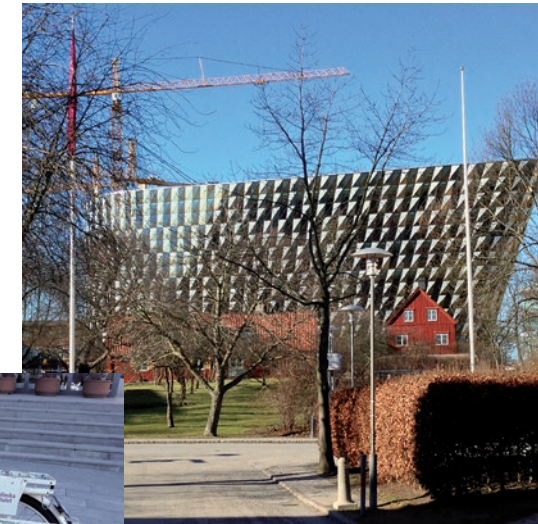
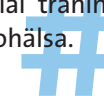
Att kunna läsa är nämligen en viktig framgångsfaktor i arbetet mot kränkningar och trakasserier. Barn som läser mycket utvecklar snabbare förmågan att sätta sig in i andra människors situation.

För de barn som inte hänger med i undervisningen blir skolan istället ett hinder. Och det som är jobbigt undviker man. När skolan inte upplevs meningsfull blir barnet frustrerad och det blir mer bråk.

I en skola som blundar för att barn struntar i andra och är elaka påverkas alla elever negativt. Hot om våld är pedagogikens värsta fiende, eftersom den som utsätts aldrig kan känna sig säker. Då blir det svårt att koncentrera sig på skolarbetet.

Men det finns skolor som har lyckats. De har satsat på att skapa trygghet och sett till att alla är med på tåget. Martin Ingvar har receptet.

– Vuxennärvaro med goda förebilder är det bästa vaccinet. Barn behöver också social träning. Det motverkar psykisk ohälsa.

Signe:

“Jag mobbade typ alla i min skola”

Barn berättar också att de själva har varit med om att utsätta andra barn i skolan för kränkningar av olika slag. Signe berättar: “Jag mobbade typ alla i min skola, även om jag var yngst då. Jag mobbade och slog alla, puttade, ja allting. Men det var en tjej i min klass som jag mobbade, det var mitt mobboffer. Hon grät varje dag.”

Barn berättar om personal som ingriper på olika sätt men att det inte alltid hjälper. Ett barn berättar: “Ja, alltså hon försökte prata med mig flera gånger, tre gånger för att försöka få mig att inse vad jag gör. Men det gick inte.”

Barn berättar också om personal som agerar, som för Kalle: “Dom hade bara hört att det small till ute vid skåpen så kom dom ut och slet isär oss. Sedan så kom vår mentor ut. Då fick vi sitta i ett rum med en annan lärare, så fick vi reda ut vad som hade hänt där.”

Elliot berättar om lärare som hjälpte till: “Då var det våra lärare, mentorerna som vi hade i vår klass. Eftersom den där killen gick i min klass också. Så fick vi sitta ner, mitt gäng och han eller min grupp och han med två lärare. Och då pratade vi om detta. Och då gjorde dom klart för oss helt enkelt att vi var samma klass, att vi behövde varandra för att vi kommer att behöva hjälpa varandra under skolgången och så. Och det var då vi blev sams faktiskt. Så om en vuxen kliver in och säger sluta nu [...] får en att fatta att slutar vi så kommer den här cirkeln att sluta snurra, liksom. Då kommer man att förstå att, ska man gå i samma klass så ska man hålla ihop, tycker jag.”

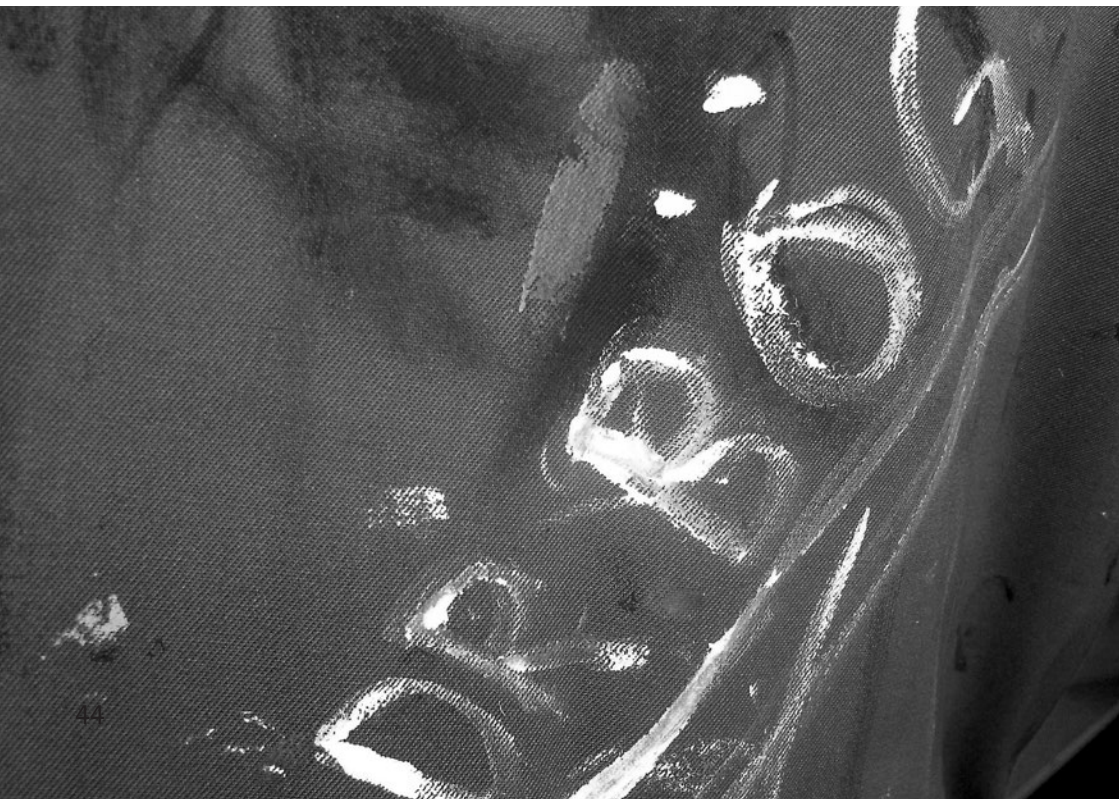
Elsa tycker det är viktigt att lärare ingriper på rätt sätt: “Läraren ska vara sträng på rätt sätt. Man ska inte bli rädd för sin lärare, det ska inte

kännas som att man inte kan prata med läraren. Dom ska vara stränga på rätt sätt och våga säga till, att dom inte skäller ut någon för att man råkar tappa en penna. Att dom säger till när det faktiskt är någonting. Annars slutar man lyssna på dom.”

Elliot tycker det är viktigt att lärarna bryr sig på riktigt. Det kan leda till att det blir bättre: ”Så vi tolererar inte sånt här, sa dom. Det är inte okej, sa dom. Det är inte okej, alls. Och där var dom lite seriösa, man ser att dom är seriösa och verkligen bryr sig. Dom har ingen tolerans mot att det ska vara så här. Och då tänker man till, då förstår man att det är fel, man förstår igen att det är helt fel. För man är ganska medveten ändå, det man gör är fel. [...] Och sen så [...] kände jag att jag måste ju liksom sätta stopp på det här. Det hänger ju på mig också. Om inte jag slutar kommer dom att fortsätta och då kommer han att fortsätta må dåligt. Så jag bestämde mig helt enkelt att ja, jag slutar.”

Han funderar på olika lösningar: ”Jag tror att en lösning på allt det där egentligen är att man, alltså mer typ teambuilding. Om man hittar

“För det är sånt som brukar hända, att någon som är mobbad vill ha hjälp men visar det på fel sätt.”

på saker att göra tillsammans, där man måste, där man är beroende av varandra. Det tror jag, det behövs faktiskt på skolorna.”

Barn resonerar kring olika orsaker till att barn kränker varandra. En pojke resonerar kring vad det kan handla om: ”Så då vill man alltid göra någonting roligt på andras bekostnad. Så att säga. Och det tror jag är ganska vanligt. Det är mycket med att man ser ner på någon annan, försöker göra sig själv större.”

Barn resonerar också om att de som utsätter andra också kan behöva stöd. Jack berättar: ”För det är sånt som brukar hända, att någon som är mobbad vill ha hjälp men visar det på fel sätt.”

Jack säger att barn som utsätter andra kan ha varit utsatta själva: ”Det har hänt min kompis, han har varit i vår skola för att han blev mobbad i förra klassen, och nu kom han hit och vill ta igen och vara cool, så han påpekar att han var populär och cool, men det märks att han blev mobbad och vill ta igen det, och när han gör det blir han taskig och jag tror inte det är meningen.”

Att utsätta någon kan leda till skuld känslor för den som utsätter, som i Signes fall: ”Plötsligt, så var hon inte i skolan. Vad har hänt? Jag frågade efter henne och så sa de att hon bytt skola. Jag försökte få tag på henne för att be om ursäkt. Varje dag när jag gick hem så visste jag vad jag hade gjort. [...] Men jag skriver till henne ibland nu, och bara kollar hur hon mår och så. Men jag har fortfarande skuld känslor för det. Henne kommer jag aldrig glömma.”

Barnombudsmannen

Barn som utsätter andra behöver också stöd

Bland de barn och unga som vi har träffat finns också de som själva har utsatt andra barn för kränkningar i skolan. Barn resonerar kring olika orsaker till att barn utsätter andra barn. Det kan handla om att få en stark ställning i gruppen eller att ge igen för sådant man själv utsatts för. Ibland kan de som kränker andra själva vara utsatta.

De barn vi lyssnat på tycker att det är viktigt att vuxna i skolan ingriper mot de som kränker, både för att skydda de som utsätts men också för att ge stöd till de barn som utsätter andra. De tycker själva att det är viktigt att personalen agerar och sätter gränser för vad som är tillåtet. Det kan handla om att ingripa mot enskilda individer eller om att involvera hela klassen för att stärka grupp känslan.

Enligt barnrättskommittén är det viktigt att barn som är aggressiva mot andra barn måste få stöd genom insatser som syftar till att förbättra deras sociala attityder och beteende. Insatserna får inte vara bestraffande.³⁸ Artikel 28 i barnkonventionen slår fast att staterna ska vidta alla lämpliga åtgärder så att disciplinen i skolan upprätthålls på ett sätt som är förenligt med barnets mänskliga värdighet och i överensstämmelse med barnkonventionen.³⁹

Även om barnen är aktörer, så är den roll de vuxna spelar avgörande i alla försök att på lämpligt sätt reagera på och förhindra våld och se till att åtgärderna inte förvärrar våldet genom att anta ett bestraffande förhållningssätt och att bemöta våld med våld.⁴⁰ Kränkande behandling

38. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 52.

39. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 1 (2001) punkt 19.

40. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 27.

kan leda till allvarliga konsekvenser på kort och lång sikt, både för den som utsätts och för de som utsätter.

Studier visar att kränkande behandling kan vara relaterat till olika problem. De som utsätter andra och de som utsätts, eller både och, upplever högre stress i det dagliga livet.⁴¹ Barn som både utsätter andra

41. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

Elevhälsan måste vara tillgänglig

Barnombudsmannen anser att varje barns lagstadgade rätt till elevhälsa måste säkerställas i praktiken. Barnrättskommittén har rekommenderat Sverige att utöka resurserna för elevhälsan så att barn kan få lämpligt psykosocialt stöd och psykiatrisk hälsovård i rätt tid.¹ Barnombudsmannen föreslår därför att det bör framgå i skollagen att varje barn ska erbjudas tre informations-samtal, utöver nuvarande hälsosamtal, med elevhälsan. Dessa samtal ska vara jämnt fördelade under skoltiden.

Vid samtalen ska barnet få information om kränkande behandling och vem man kan vända sig till för att få råd och stöd om man mår dåligt eller upplever att man har utsatts för eller utsatt andra för kränkande behandling. Dessa samtal skulle bidra till att göra elevhälsans alla funktioner tillgängliga och underlätta för barn och unga att söka stöd och råd vid behov.

Varje barn ska också ha möjlighet att på ett enkelt sätt kunna komma i direkt kontakt med kurator och skolpsykolog utan att gå via en annan funktion på skolan. Exempelvis via mejl och telefon. Huvudmannen ska ansvara för att det finns lättillgänglig och barnanpassad information om elevhälsans roll och funktion som riktar sig till alla elever.

1. FN:s barnrättskommitté. Concluding observations: Sweden, 2015.

och själva blir utsatta uppvisar flera typer av sociala och känslomässiga problem. Det kan också finnas ett samband mellan mobbning och delaktighet i annat våldsamt beteende.⁴²

Enligt forskning riskerar barn som mobbar andra att i högre utsträckning bli dömda för brott i vuxen ålder.⁴³ Samtidigt kan barn som utsätter andra vara populära bland kamrater och socialt skickliga. Därför kan det vara svårt för personalen att uppmärksamma de barn som kränker andra barn.⁴⁴

Barns och ungas berättelser vittnar om att vuxna behövs för att få stopp på kränkningar. De barn som utsätts och de som utsätter andra för kränkningar kan också ha olika uppfattning om vad det innebär. Därför är det viktigt att skolan uppmärksammar både de barn som utsätts och de barn som utsätter andra.

En utvärdering från Skolverket visar att det är skillnad på vilka insatser mot mobbning som hjälper flickor och vilka som hjälper pojkar. Det är också skillnad på vilka insatser som har effekt på fysisk mobbning och på social mobbning. Insatserna blir mer effektiva om de riktas både till den utsatta eleven och till den eller de som utfört kränkningen.⁴⁵

42. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

43. Brottsförebyggande rådet (Brå). Effekter av anti-mobbningsprogram – vad säger forskningen? 2009.

44. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

45. Skolverket. Utvärdering av metoder mot mobbning. Rapport 353. 2011.

Catharina Anstett:

“Viktigt att visa att vuxna reagerar”

Många kränkningar och trakasserier som sker i skolan är brottsliga. Rektorn måste ta ställning till om man ska göra en polisanmälan. Då underlättar det om skolan har en etablerad och bra kontakt med polisen.

– Än har vi inte sett någon skolskjutning här. Men jag brukar prata om det på samverkansmötena med skolledningen för att visa hur viktigt det är att vi jobbar för att det aldrig ska ske. Det säger Catharina Anstett, kontaktpolis på Södermalm i Stockholm.

Hennes erfarenhet är att ungdomar generellt sett har dålig koll på vad som är brottsligt – inte minst på nätet. Att kränkningar mellan elever är vanligt vittnar flera rapporter om, men även kränkande tilltal från lärare förekommer. Däremot är grövre brottslighet inte lika förekommande i svenska skolor.

I sin roll som brottsförebyggare har hon regelbunden kontakt med fyra grundskolor i stadsdelen. Hon är länken mellan polisen och skolledningarna. Till stor del handlar det om att bygga förtroende med elever och personal genom återkommande, regelbundna kontakter.

– Med en kontaktpolis på skolan kan eleverna få bättre kunskap om vad en kränkning är, säger Catharina Anstett.

Polisen ett bollplank

Ett nära samarbete mellan skola och polis gör det lättare för rektorer att vända sig till polisen för att diskutera om en kränkning ska polisanmälas eller inte. Framför allt är ett samarbete viktigt när skolan måste hantera

händelser som enligt lag är brottsliga. När något har hänt är det viktigt att skolan snabbt samlar föräldrar, kurator och kontaktpolis för att visa att vuxna reagerar. Sen får polisen ta ställning till om det är ett brott.

Catharina Anstett lyfter fram tre faktorer som kan förebygga brott: att motverka psykisk ohälsa hos barn och unga, stärka föräldrarollen och att skapa goda nätverk mellan till exempel polis, socialtjänst och kyrkan.

– Vissa saker som händer på skolan är brottsligt och ska polisanmälas. Skolan har ett helhetsansvar och ska ta ansvar när situationer uppstår.

Viggo:

“Jag har alltid varit det svarta fåret i klassen”

I våra möten med barn har vi fått ta del av berättelser om barns upplevelser av att ha blivit kränkta av skolpersonal. Viggo har känt sig orättvist beskylld av personalen: ”Jag tänkte på mina förra lärare och rektor, jag har alltid varit det svarta fåret i klassen. Och man har tryckt ner på mig, så att ... ja, det har varit mitt fel alltihop. Till exempel en, det var någon som hade slagit sönder och då fick jag skit för det, men jag hade legat hemma och varit sjuk den dagen.”

Lilys lärare utsatte henne inför klasskamraterna: ”Jag har varit med om att lärare har sagt rakt ut till klassen, ja, men ta du det lugnt så att du inte får ångest och blir sjuk igen, så att du måste gå till bup och sånt, inför hela klassen.” Hon reagerade starkt: ”Jag får extrem ångest. Jag mår riktigt illa, vill slåss och gråta och skrika och ja, jag vill liksom dö, för att det känns så hemskt. Att liksom förnedras på det sättet inför hela klassen.”

Elsa berättar att två klasskamrater blev arga för att de fick göra ett grupparbete med henne. De trodde att Elsas funktionsnedsättning skulle leda till misstag och dra ned hela gruppens betyg. Skolan lyssnade på de andra eleverna: ”Jo, de har bestämt att eftersom klassen tycker att det är jobbigt med mig så måste jag vara bara med min assistent på hemkunskapen. Så har dom löst det. Men det är väl inte rätt sätt?”

Maria kände sig inte trodd när hon berättade att hennes assistent hade kränkt henne. Dessutom tog hennes klasskompisar efter hur assistenten behandlade henne: ”Om en assistent säger ’Men lilla vännen, nu vart det fel här igen, nu gör jag det åt dig’. Dagen efter sa en klasskompis samma sak till mig. Det är sånt som lätt händer.” Leila, som har dyslexi,

“Jag har varit med om att lärare har sagt rakt ut till klassen, ja, men ta du det lugnt så att du inte får ångest och blir sjuk igen, så att du måste gå till bup och sånt, inför hela klassen.”

har upplevt nedsättande kommentarer från lärare: "Så sa hon, är du trög eller? Nej det är jag inte, men jag gjorde som du sa, men varför är jag trög liksom? Hon bara, nej men du verkar trög liksom, så du kan gå ut härifrån om du ska hålla på och tramsa så."

En pojke berättar: "Ja, det var en lärare som kränkte mig. Och som kallade mig för dumma saker. Som sa att jag var dum i huvudet och sa att jag hade en dålig familj och att jag inte är uppfostrad och så."

Mohammed frågade sin lärare varför hon bemötte honom på ett nedsättande sätt: "Och så frågade jag varför hon trycker ner mig och så säger hon att hon bara försöker vara ärlig."

Nils har också varit med om att en lärare var den som stod för kränkningarna: "Jag var ju en av favoriteleverna och så var det en där, som han kom typ från Irak, eller Iran eller däromkring. Han fick alltid skit. Om jag, säg att jag öppnade en dörr genom att sparka med foten. Då blir det så här, men gör inte det nästa gång. Om han gör det, så blir det, vad fan håller du på med, är du dum i huvudet? Du kan inte sparka upp dörren. [...] Hon bara, så där gör vi inte i Sverige. I Sverige öppnar vi dörren med händer."

Ingrid kände sig orättvist behandlad av sin lärare: "Min lärare började skrika åt mig inför alla och sa att jag var tvungen att gå hem och jag blev jättechockad för ingenting sånt hade hänt."

Fysiskt våld

Ibland handlar det om rena handgripligheter. En flicka, som har en funktionsnedsättning, beskriver hur vuxna i skolan använde fysiskt våld mot henne: "Om man vart arg så tog dom olika grepp eller liksom knuffade en och sånt." Hon berättar om hur det kunde gå till: "[...] En höll fast mitt ben, en andra höll fast mitt andra ben, andra låg på magen, tredje höll fast handen och handen och sen så höll i huvudet, och så en som stod och kollade på och bytte av."

Milo beskriver en situation: "Nej men alltså innan allt det där var det en vikarie [...] som drog i armar för minsta lilla grej. Och så sa han att han skulle krossa mig och så med dörren, och sen göra mig till en boll eller bryta av."

Edvin berättar om hur det kändes efter att han blivit slagen av sin lärare: "Jag tänkte, jag blev ledsen, fast inte visade känslorna bara. Det kändes inte bra, jag gillade inte det."

"Min lärare började skrika åt mig inför alla och sa att jag var tvungen att gå hem och jag blev jättechockad för ingenting sånt hade hänt."

Ett barn berättar hur det kunde kännas att bli inlåst av personalen: "Man vart ju panikslagen för man kom inte därifrån och lärarna stod där vid dörren så att man inte kom ut. Så kunde man sitta och spy i ett hörn för att man fick sån panik."

Molly vet inte riktigt var hon ska vända sig när en lärare kränker: "Man kan ju inte vända sig till en annan lärare, det har jag varit med om ... då är det rektorn, fast alltså hur lätt är det att berätta för rektorn. De vill inte avskeda sina lärare. Det kostar pengar för skolan."

Leila upplevde att det var svårt att göra något när hon upplevt sig kränkt: "Jag blev mest bara arg och gick därifrån för jag tänkte, jag orkar inte stå och diskutera med henne över huvud taget. Jag blev lite arg på vissa saker och så går jag därifrån i stället."

Elsa tycker inte att det är en lösning att vända sig till en annan elev om personalen kränker: "Det fungerar nog inte riktigt att ta upp med en annan elev, för eleverna kan inte göra något mot en lärare. Det bästa vore om man kunde prata med någon över rektorn som säger att nu har vi pratat med läraren, vi har pratat med rektorn, det blir inte bättre, vad ska vi göra?"

Ingrid försökte slå larm utan resultat. "Alltså vi pratade ju jättemycket om att dom här resurslärarna höll på med oss. Vi pratade med våra andra lärare, med vår mentor, men det hände inte mycket." För Edvin gick det bättre. Han berättar att när han blev slagen av sin lärare, vände han sig till en annan lärare som han litade väldigt mycket på: "Och så berättade jag för henne allt som hänt, sen så berättade hon för mamma och pappa."

Barnombudsmannen

Skolans personal får inte kränka

Bland de barn vi har träffat förekommer upplevelsen av att vuxna aktivt eller passivt utsätter barn för kränkningar och ibland till och med våld. Det har varit slående i våra samtal att barn som beskriver den här typen av kränkningar av vuxna i skolan ofta är barn som redan i utgångsläget befinner sig i en extra sårbar situation på grund av en funktionsnedsättning.

Barnombudsmannen anser att skolan ska vara en plats där barn och unga ska kunna känna sig trygga. Lärare eller andra vuxna i skolan får aldrig utsätta elever för våld eller kränkningar.

Barnrättskommittén noterar med oro att auktoritära metoder, diskriminering, förolämpningar och våld förekommer i skolor och klassrum. Sådana miljöer bidrar knappast till att barn får uttrycka sina åsikter eller att deras åsikter tas på allvar.⁴⁶

Enligt artikel 37 i barnkonventionen ska staterna säkerställa att inget barn får utsättas för grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Enligt barnrättskommittén lämnas inget utrymme för någon form av legaliserat våld mot barn.⁴⁷ Barnkonventionen kräver att alla bestämmelser som tillåter en viss grad av våld mot barn i hemmet, familjen eller någon annan miljö tas bort.⁴⁸

Skolaga förbjöds i Sverige 1958. Enligt folkskolestadgan fick en lärare inte utsätta en elev för kroppslig bestraffning eller kränkande behandling. Snart sextio år senare berättar ändå en del barn vi har mött om hur de har blivit utsatta för fysiskt våld av personal i skolan. Även statistik

46. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009). Barnets rätt att bli hörd, punkt 105.

47. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006). Barnets rätt till skydd mot kroppslig bestraffning och andra grymma eller förnedrande former av bestraffning, punkt 18.

48. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006), punkt 31.

visar att barn upplever sig ha blivit utsatta för fysiska kränkningar utförda av personal i skolan. Statistik från första halvåret 2014 visar att när skolpersonal anmäls till Skolinspektionen/BEO för kränkningar mot elever handlar 31 procent av anmälningarna om fysiska kränkningar.^{49 50}

I den nya skollagen från 1985 togs det uttryckliga förbudet i skollagen bort då utredningen ansåg att det var tillräckligt med förbudet mot kroppslig bestraffning i regeringsformen och förbudet mot kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling i föräldrabalken.⁵¹ I den nuvarande skollagen från 2011 finns inte heller något uttryckligt förbud mot skolaga.⁵²

Befogenheter regleras

1985 års skollag innehöll inga särskilda regler om lärares tillsynsplikt och ingripanderätt. I den nuvarande skollagen från 2011 finns bestämmelser som reglerar rektorns och lärarens befogenheter att ingripa för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero eller för att komma tillrätta med en elevs ordningsstörande uppträdande.

Enligt allmänna grunder för ansvarsfrihet är nöd- och nödvärnsbestämmelser tillämpliga även i förhållande till skolverksamhet och ska tolkas med hänsyn till den tillsynsplikt som lärare och skolpersonal har. De har både rätt och skyldighet att ingripa för att förhindra att elever skadar andra personer eller egendom, eller själva blir utsatta för skada. I den delen har Barnombudsmannen inte heller någon annan uppfattning. Däremot är det inte i överensstämmelse med barnkonventionen att vuxna tillåts använda våld mot barn i andra situationer.

I ett rättsfall från Högsta domstolen (HD) 1988 aktualiserades frågan om lärarens befogenheter vid utövande av tillsynsplikten.⁵³ HD uttalade bland annat att en lärare som utövar tillsynsplikten inte kan hindras från varje möjlighet till kroppsligt ingrepp mot en elev, även när det inte handlar om en nöd- eller nödvärnssituation. Var gränsen för det tillåtna

går är dock osäkert och måste bedömas med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet.⁵⁴

I ett rättsfall från 2009 konstaterar HD att eftersom uttryckligt lagstöd saknas får utrymmet för att tillgripa kroppsliga ingrepp inom skolverksamhet som grundas på utövande av tillsynsplikten anses vara klart begränsat.⁵⁵ Av de två vägledande avgöranden som finns på området framstår det som oklart vilket utrymme som finns inom tillsynsplikten för lärare att använda våld eller tvång. Dock torde utrymmet vara klart begränsat.

Lagen otydlig

Inte heller förarbetena till lagstiftningen ger ett tydligt svar på den frågan, utan hänvisningar görs till rättspraxis på området. Barnombudsmannen är oroad över vilka konsekvenser det får för rättstillämpningen att det inte tydligt framgår av skollagen att våld är förbjudet i skolans verksamhet i alla situationer som inte faller inom ramen för nöd eller nödvärn. I ett hovrättsavgörande från 2012 friades till exempel en rektor som hade tagit tag i en elevs öra och tvingat ned honom i skolbänken. Reglerna om nöd och nödvärn var inte tillämpliga i det aktuella fallet.⁵⁶

Enligt artikel 19 i barnkonventionen krävs både lagstiftningsåtgärder och andra åtgärder för att skydda barn mot alla former av våld. Barnrättskommittén betonar att konventionen kräver att alla bestämmelser som ger utrymme för en viss grad av våld mot barn i hemmet, i familjen eller någon annan miljö avlägsnas.⁵⁷ Enligt barnrättskommittén behöver barn på grund av sitt särskilda skyddsbehov mer, inte mindre, lagstadgat och annat skydd mot alla former av våld.⁵⁸ Även om barnets utveckling är beroende av att föräldrar och andra vuxna ger lämplig ledning och råd, rättfärdigar detta inte våldsamma eller andra grymma eller förnedrande former av disciplin.⁵⁹

Barnombudsmannen anser att det är oacceptabelt att det inte framgår tydligt av skollagen att barn ska skyddas från alla former av våld och

49. Mellan den första januari och sista juni 2014 kom det in 718 anmälningar om kränkande behandling till Skolinspektionen eller Barn- och elevombudet. Av dessa uppges skolpersonal stå bakom kränkningar i 27 procent av fallen.

50. <http://www.skolinspektionen.se/Anmalningar/Nyheter-Anmalningar/Fysiska-angrepp-i-31-procent-av-anmalningarna-mot-larare/>

51. Ds U (1981:4) Delbetänkande av skolförfattningsutredningen.

52. Skollagen (2010:800)

53. NJA 1988 s 586.

54. NJA 1988 s 586.

55. NJA 2009 s 776.

56. Hovrätten för Övre Norrland, mål nr B 671-11. 2012-05-07.

57. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006), punkt 31.

58. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006), punkt 21.

59. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006), punkt 28.

tvång från personalens sida i skolan. Vi anser därför att det i denna del behövs ett förtydligande i skollagen.

Barn och unga berättar dessutom om situationer när de bemöts eller behandlas av skolpersonal på ett sätt som de anser som kränkande, genom nedsättande kommentarer eller förnedring. Vissa åtgärder och tillrättavisningar kan också upplevas som orättvisa eller svåra att förstå.

Vissa barn dubbelt utsatta

Vi noterar med oro att de barn som beskriver för oss att lärare har kränkt eller använt våld mot dem ofta har en funktionsnedsättning. Personalens kränkningar leder till en dubbel utsatthet för dessa barn. Det finns också studier som stärker bilden av den dubbla utsattheten.

En studie visar att barn som har utsatts både av skolpersonal och av andra elever i högre grad än andra grupper anger motiv som kan kopplas till diskrimineringsgrunderna, bland annat funktionsnedsättning och etnisk tillhörighet.⁶⁰ Vi vet också från de nationella kartläggningarna om våld mot barn att barn med funktionsnedsättning eller kronisk sjukdom i mycket högre grad än barn i allmänhet blir slagna i hemmet.⁶¹

Enligt barnrättskommittén är barn med funktionsnedsättning mer utsatta än andra barn för alla former av övergrepp, fysiska, psykiska och sexuella, i alla sorts miljöer, bland annat i skolor.⁶² Barnrättskommittén har tidigare rekommenderat Sverige att förstärka åtgärderna mot kränkande behandling och ägnar särskild uppmärksamhet åt barn med funktionsnedsättning och barn av utländskt ursprung. Barnrättskommittén rekommenderar också Sverige att erbjuda lika utbildningsmöjligheter för barn med funktionsnedsättning, bland annat genom att ge nödvändigt stöd och säkerställa att lärare är utbildade.⁶³

Barn med olika slags funktionsnedsättningar, även sådana som inte är synliga, riskerar alltså att utsättas för mer våld och kränkningar än andra barn. Dessa risker måste tydliggöras i skolans förebyggande arbete och riktade åtgärder i form av utbildning och stöd måste prioriteras.

60. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

61. Jansson, S, Jernbro, C, Långberg, B. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning. Stiftelsen Allmänna Barnhuset, 2011.

62. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 9 (2006). Rättigheter för barn med funktionsnedsättningar, punkt 42.

63. FN:s barnrättskommitté. Concluding Observations: Sweden. 2009.

När personal utsätter elever för diskriminering och kränkningar inför andra elever eller vuxna, eller att enskilda elever pekats ut av en lärare eller en assistent inför hela klassen riskerar det att legitimera andra elevers beteende och bidra till att barnet blir än mer utsatt.

Studier visar att ungefär hälften av de elever som utsätts för upprepade kränkningar av skolpersonal också är utsatta för upprepade kränkningar av elever, vilket tyder på att kränkningar från personal kan skapa grogrund för kränkningar mellan elever.⁶⁴

I en utvärdering från Skolverket framgår att drygt en procent av eleverna var mobbade av skolpersonal.⁶⁵ Statistik från Skolinspektionen och BEO från första halvåret 2014 visar att av det totala antalet anmälningar om kränkande behandling uppges skolpersonal stå bakom kränkningarna i 27 procent av fallen.^{66 67}

Ska bemötas med respekt

Enligt skollagen får huvudmannen eller personalen inte utsätta ett barn eller en elev för kränkande behandling, och samma sak gäller enligt diskrimineringslagen beträffande diskriminering.⁶⁸

Enligt de yrkesetiska principerna för lärare förbinder sig lärare att i sin yrkesutövning alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet. De förbinder sig också att skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier och att inte diskriminera någon med avseende på kön, sexuell identitet, etnisk, politisk och religiös tillhörighet, social och kulturell bakgrund – inte heller på grund av förmåga eller prestation.⁶⁹

Huvudmannen ska se till att all personal i skolorna har kunskap om vad som är diskriminering och kränkande behandling. Enligt Skolverket är en bra metod att låta personalen diskutera gränsen mellan en befogad tillrättavisning och en kränkande behandling och hur olika situationer bör hanteras.⁷⁰

64. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

65. Skolverket. Utvärdering av metoder mot mobbning. Rapport 353, 2011.

66. Mellan den första januari och sista juni 2014 kom det in 718 anmälningar om kränkande behandling till Skolinspektionen eller Barn- och elevombudet.

67. <http://www.skolinspektionen.se/Anmalningar/Nyheter-Anmalningar/Fysiska-angrepp-i-31-procent-av-anmalningarna-mot-larare/>

68. 6 kap 9 § skollagen, 2 kap 5 § diskrimineringslagen.

69. www.larareyrkesetik.se Lärares yrkesetik. Lärarförbundet och Lärarnas riksförbund, 2001.

70. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

Barn kan inte välja om de vill vara i skolan, eftersom det råder skolplikt. De är beroende av de vuxna i skolan, och personalens agerande har stor betydelse för hur de upplever trygghet och förtroende i skolan. Vuxnas agerande påverkar också i hög grad hur barn är mot varandra.

När personalen kränker eller använder våld mot en elev kan det pågå under lång tid eftersom barn ofta är osäkra på vem de kan vända sig till. De tycker att det är problematiskt att kontakta andra lärare och skulle hellre tala med kurator eller rektor. Studier visar att elevernas beroendeställning till skolpersonalen försvårar deras möjligheter att freda sig mot vuxna som betar sig kränkande. Elever som har utsatts för kränkningar av skolpersonal tycker dessutom att det är svårt att berätta för annan personal på grund av att deras berättelser ofta ignoreras eller misstros.⁷¹

71. Skolverket. Kränkningar i skolan – analyser av problem och lösningar. Antologi 2013.

Barn och unga tycks inte heller känna till möjligheten att vända sig direkt till skolhuvudmannen eller Skolinspektionen.

Enligt Skolverkets allmänna råd är det viktigt att barn kan ha förtroendefulla samtal med någon i personalgruppen och att både barn och föräldrar vet var de kan vända sig.⁷² Det kan vara ett stort steg för ett enskilt barn att slå larm. Därför är det viktigt att skolan agerar när ett barn berättar.⁷³ Enligt de yrkesetiska principerna för lärare ska lärare ingripa om en kollega uppträder kränkande mot en elev eller motverkar en elevs rättigheter.⁷⁴

72. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLFS 2012:10).

73. Barnombudsmannens yttrande över Skolverket allmänna råd, Dnr 9.1:0579/09.

74. www.lararesyrkesetik.se Lärares yrkesetik. Lärarförbundet och Lärarnas riksförbund, 2001.

Skärp barns skydd mot kränkningar och våld från vuxna

I våra samtal med barn och unga förekommer att barn har blivit utsatta för kränkningar som i en del fall har handlat om fysiskt våld. Det är anmärkningsvärt att de barn som beskriver den här typen av kränkningar ofta är barn som redan i utgångsläget befinner sig i en sårbar situation på grund av en funktionsnedsättning.

Enligt barnrättskommittén är det viktigt att man inom lagstiftningen som omfattar en viss samhällssektor, till exempel skolan, tydligt förbjuder användningen av kroppslig bestraffning.¹ Förbud mot skolaga finns inte längre formulerat i skollagen, men kroppslig bestraffning är förbjudet enligt regeringsformen och föräldrabalken. Barnombudsmannen är dock oroad över det tolknings-

1. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 8 (2006), punkt 35.

utrymme som lagstiftning och praxis ger och anser att det finns skäl att i skollagen förtydliga barns rätt till skydd mot alla former av våld i skolan. Det är också viktigt att betona huvudmannens ansvar för att det finns resurser och tillräckliga förutsättningar för att säkerställa trygghet och studiero i skolan. En del av detta handlar om att ge barn med särskilda behov det stöd barnen behöver.

Barnombudsmannen anser att varje barn har rätt till information om vilken funktion på skolan eller hos huvudmannen som de i första hand kan vända sig till när de har upplevt kränkningar från skolpersonal. De måste också få information om möjligheten att vända sig direkt till huvudmannen eller till Skolinspektionen. Det är huvudmannens ansvar att se till att varje skola har rutiner för att förebygga samt identifiera och åtgärda kränkningar och diskriminering från skolpersonal.

LÄRARNAS ETISKA REGLER

Lärare förbinder sig att i sin yrkesutövning alltid bemöta eleverna med respekt för deras person och integritet samt skydda varje individ mot skada, kränkning och trakasserier. Lärare ska också ingripa om en kollega uppträder kränkande mot en elev eller motverkar en elevs rättigheter.

Bo Hejlskov:

“Det krävs ett helt annat sätt att tänka skola”

Kapitel 5 i skollagen ger landets skolor möjlighet att vidta disciplinära åtgärder mot enskilda elever. Dessvärre kan det innebära att skolpersonal utsätter elever för kränkningar, konstaterar psykologen Bo Hejlskov, som efterlyser bättre verktyg för lärarna.

– Sverige har världens bästa skollag för att den placerar ansvaret så tydligt hos de vuxna. Utom kapitel 5 som handlar om disciplinära åtgärder där ansvaret läggs på barnet, säger Bo Hejlskov, psykolog.

Han är kritisk till att många skolor har tolkat kapitel 5 som att det är så här man handskas med beteendeproblem. Det underminerar den pedagogiska alliansen mellan lärare och elev, som är grunden för lärandet.

Problemet är när vuxna tycker att de har en ursäkt att kränka barn. Genom att förödmjuka, hålla fast eller släpa iväg en elev som betar sig dåligt. Eller säga till någon att ”nu får du gå ut för det här fungerar inte längre”. Då lägger skolan över ansvaret på individer för det som skolan får betalt för att göra, anser han.

– Den som tar ansvar kan påverka. Den som inte har ansvar blir maktlös.

Bo Hejlskov menar att beteendeproblem uppstår i situationer där vi har för höga förväntningar på barnens förmåga. Om någon betar sig illa måste vi titta på vad som gör att det händer.

– Grundskolan har funnits sedan 1848. I alla år har vi haft konflikter på långrasten mellan minst två elever på varenda skola. Varje dag. Utan att fundera på om det är fel på rasten. Ingen annanstans i samhället släpper vi ut 500 människor i 20 minuter utan en plan.

Slutsatsen är att rasten ställer för höga förväntningar på barnens sociala förmåga. Impulskontroll och förmåga att sitta still är andra kognitiva förmågor som inte alla besitter lika bra. Men skolan är utformad som om alla barn har samma förmågor.

Samarbete ger framgång

För att alla barn ska kunna vara i skolan och ta del av undervisningen krävs en kraftfull individualisering, menar Bo Hejlskov. Metoder som bygger på att få barnen att samarbeta ger goda resultat på både beteende och inläring.

Bo Hejlskov har många tankar om vad som behöver förändras. Lärarkåren måste ändra synen på yrket och sitt arbetssätt. Uppdraget handlar om att få skolan att fungera och skapa en bra dag för barnen.

Rasten är ingen paus utan något som barnen behöver för att kunna lära sig. Läraren ska vara närvarande i barnens liv, vara den viktiga vuxna hela tiden.

– Om du är med barnen på rasten också bygger du ett pedagogiskt kapital som du kan ta ut under lektionerna. Det är ett helt annat sätt att tänka skola.

Barn måste få möjlighet att skapa bärande vuxenrelationer i skolan. Det är ett viktigt led i deras frigörelse från hemmet, anser Bo Hejlskov. I takt med att barnen blir äldre får de i stället fler lärare men saknar ofta en nära relation till någon vuxen.

Lärarna behöver också få verktyg för att hantera svåra situationer där elever är inblandade utan att kränka.

– Vi får faktiskt inte använda våld eller kränka barns rättigheter om det inte handlar om livsfara.

De flesta barn klarar att vuxna går över gränsen någon gång. De kommer att klara sig bra i livet ändå. Men barn med särskilda behov har svårt att förutsäga framtiden, därför är ett förutsägbart beteende viktigt.

– Problemet är att de här metoderna används precis på de barn som tål dem sämst, säger Bo Hejlskov. Vi är inte lika försiktiga med barn som är lite "tilltufsade". Då tillåter vi mer.

PROCESSEN

Barns röster

Huvudmännens ansvar

Barnombudsmannens analys

EXPERTER BERÄTTAR

Björn Ahlström

Stephan Andersson

Anna Weinholt

 Lena:

“Varför hade inte jag kunnat vara där?”

När barn berättar att de har blivit utsatta för kränkningar i skolan kan de tappa kontrollen över vad som händer sedan. Det blir inte alltid som de tänkt sig. Att berätta om kränkningar kan visserligen leda till bra saker, visar de berättelser som Barnombudsmannen har tagit del av.

Men det kan också få obehagliga konsekvenser. En som har råkat illa ut efter att ha berättat är Gustav: ”Jag fick en ursäkt dagen efter, men jag var ju orolig nästan hela kvällen och natten att jag skulle bli nedslagen dagen efter. Och när jag väl hade blivit nedslagen tre gånger så trodde jag att det var nog. Men jag blev nedslagen en fjärde gång.”

En av dem som vill kunna prata av sig ibland utan att skolan ringer hem är Kalle: ”De vill att man ska prata med en och så pratar man med dom men dom förstår en inte, och sen så pratar dom med lärare eller kontaktar ens föräldrar. [...] Men ibland om man vill prata med sin mentor och man kanske vill säga att man har det jobbigt hemma eller vad det nu är. Om man blir kränkt eller mobbad och inte vågar säga det, då vill man inte att den mentorn liksom ska ringa hem till föräldrarna och berätta det. [...] Om jag tänker på mina föräldrar så skulle dom bli jättesura och tycka att jag är töntig och så. Min pappa han är sån. Han tycker bara att jag är töntig om någon ringt. Mamma är annorlunda, hon pratar i alla fall med mig.”

För en del är det tvärtom. Axels föräldrar engagerade sig inte, fast han önskade det: ”Och, ja... föräldrar som märker att sina barn mår dåligt att dom direkt tar kontakt med skolan. Det har aldrig mina föräldrar gjort. Och alltså, det var en period som jag verkligen ville att min pappa skulle ta kontakt med skolan.”

Gustav tyckte det var skönt att ha sina föräldrar med sig på mötet i skolan efter att ha anmält kränkningar: "Ja, det tycker jag var jättebra. För själv i ett rum med en sån kille, som är längre, så här, kan slå ned mig, en lärare i ett rum, hade inte känts bra, för att han hade kunnat göra ... Dessutom om han spottar emot läraren. Men hade mina föräldrar varit med, då hade han ... och han vet att de är kanske, lite arga så. Då hade han kanske knäppt igen. Så jag tyckte att det var bättre att alla var med."

Önskar andra slags möten

Efter att Inez hade blivit kränkt gick hon på ett möte mot sin vilja. Det var så många där, berättar hon, och dessutom var fel personer inbjudna: "Flera stycken och det var sju stycken och jag kommer bara ihåg att det var flera stycken som höll på och pratade och sådär. [...] Jag ville inte riktigt prata och jag satt bara där och blev frågad massor med frågor. [...] Jag vet inte, jag ville bara inte prata. Och han lär bara slå mig och jag kände mig inte trygg i den skolan och sådär, jag ville inte prata om det." Om Inez hade fått bestämma skulle hon velat ha ett möte med bara mamma och rektor i stället.

Även Bianca kände sig i underläge på ett möte eftersom hennes lärare, den som utsatt henne och hans föräldrar var med: "Det var inte liksom ... han hade gjort det med mening. Men så började hans föräldrar liksom skylla ifrån han eller så". Hon var glad att hon hade sin kompis med sig som stöd.

Sara önskar också att mötena hade varit annorlunda: "Jag hade nog gärna berättat lite mer. Jag hade nog gärna varit på ett eget samtal först och sen varit på samtal med killen och en lärare då. Jag vet inte riktigt hur mycket läraren egentligen visste om situationen. Jag tror att man kan få ut mer om vad som egentligen hände då, än om man har den skyldiga i rummet. Eller, ja den inblandade. [...] Plus att det alltid är tryggare att ha en kompis med än att sitta liksom själv där med lärare och en person som kan ha varit med i kränkningen mot en själv."

Helena skulle vilja veta mer om vad som sägs om henne på möten där hon själv inte är närvarande: "Sen så får man liksom inte riktigt veta vad dom pratade om. Var det bra eller gick det dåligt? Att man inte får veta lite av resultatet. Att man bara kommer fram till hur den här personen reagerade utifrån vad ni pratade om. Så att man får en liten inblick."

"Jag fick en ursäkt dagen efter, men jag var ju orolig nästan hela kvällen och natten att jag skulle bli nedslagen dagen efter. Och när jag väl hade blivit nedslagen tre gånger så trodde jag att det var nog. Men jag blev nedslagen en fjärde gång."

Lena känner så här om skolans arbete: "Jo, alltså ... jag fick helt enkelt inte vara med på det där mötet. Och jag vet inte varför. Ja, jag känner som ... varför hade inte jag kunnat vara där? Jag hade kunnat berätta hur det är och, ja ... då hade det varit enklare att vara på det här mötet tror jag. Då tror jag att dom hade tänkt på ett annat sätt."

I Elliots fall var det rektorn som inte uppfyllde sina löften: "Min pappa han gick till rektorn. Rektorn sa att han skulle ta upp det, men det gjorde han inte." Inte heller Ivar fick hjälp av rektorn: "Det var min mentor som jag brukade prata med. Hon brukade göra något åt det. Ringde föräldrarna, sa till rektorn. Rektorn brydde sig inte så mycket."

Föräldrarnas kunskap avgör

Att man ska vända sig till en vuxen när man blir kränkt i skolan är välkänt för de barn vi träffar, men vad man gör om det inte ger resultat är mer osäkert. Avgörande för den hjälp barnen får är många gånger om man har föräldrar som har kunskap om var man kan vända sig.

Elsa berättar: "[...] Men det beror väldigt mycket på om man har föräldrar som bryr sig. Om föräldrarna lyssnar på eller tar en på allvar. Har man föräldrar som kan stå på sig, då går det bättre." Elsa önskar att hon kände till någon utanför skolan som man kan vända sig till: "Det bästa vore om man kunde prata med någon över rektorn som säger att nu har vi pratat med läraren. Vi har pratat med rektorn, det blir inte bättre. Vad ska vi göra?"

Pernilla berättar att hon skulle polisanmäla om skolan inte vidtog åtgärder. Vilgot, Cecilia och Simon skulle vända sig till Bris eller möjligen barn- och ungdomspsykiatri som nästa steg. Fatima vet inte hur det går till att klaga på en rektor eller göra en anmälan: "Vi har varken den kunskapen som krävs och sen är det så krångligt gjort också så att vi har inte orken heller att göra det." Inte heller Martina känner att hon kan: "Ja men hur går en anmälan till? Vad gör man?"

Myndigheterna okända

Inget av barnen nämner att man kan vända sig till huvudmannen för att få hjälp när kränkningarna inte upphör. Flera av de barn som Barnombudsmannen har talat med känner inte heller till vare sig Skolinspektionen, DO eller BEO. En del har hört talas om dem men vet inte vad de gör. Linnea berättar: "Skolinspektionen är väl när dom inspekterar skolan typ. [...] Det är väl typ hur städningen är. Det är det enda jag har hört, hur väl skolan städas."

Inte ens när föräldrarna har gjort en anmälan känner barnen alla gånger till dem. Det gäller till exempel Edvin, som inte ens har hört talas om BEO fastän hans föräldrar har gjort en anmälan dit. Moa har hört talas om Skolinspektionen, eftersom hennes mamma en gång gjorde en anmälan dit. Däremot vet hon inte vad myndigheten egentligen gör. "Nej, jag har ingen aning. Det är mamma som har koll på det", säger hon. Martina vände sig till DO tack vare att hennes mamma kände till hur det

"Skolinspektionen är väl när dom inspekterar skolan typ. [...] Det är väl typ hur städningen är. Det är det enda jag har hört, hur väl skolan städas."

fungerar: "Alltså min mamma är ju väldigt insatt i juridik och sånt [...]. När jag hade berättat för min mamma, hon bara, för jag hade rabblat så mycket, hon bara, det här kan vi anmäla för det här."

Gustav säger att han själv har lärt sig regler och lagar och att det hjälper honom i kontakterna med skolans personal: "Dom visste ju att jag kan ju skollagen i princip utantill. För att jag har haft så mycket med rektorer och lärare och saker att göra. Så jag tvekar ju inte att anmäla liksom och sånt."

Axel tycker att det är fel att det krävs att han som elev ska veta vad som gäller. Det borde gå att få rätt ändå: "Ja, men det är ju jättesjukt egentligen att man måste, alltså att jag som vem som helst i samhället, måste kunna liksom, soclagar, skolans lagar, för att kunna liksom konfrontera dom. För att få någon form av upprättelse liksom."

Ovisshet efter anmälan

En flicka vet inte vad som hände efter anmälan till Skolinspektionen. Hennes mamma visade henne några papper från Skolinspektionen, men hon förstod inte något av innehållet. Hon tycker också att det hade varit bättre om de hade kontaktat henne personligen i stället: "Man får berätta vad som hände så får dom det så här face-to-face och inte på papper."

Leila blev efter anmälan kontaktad av någon från BEO, men det var mitt i en lektion så hon kunde inte prata: "Då sa hon liksom, jo det var nog det mesta jag ville veta. Tack och hej liksom. Jag sa liksom att jag har lektion så att detta får gå rätt så snabbt. [...] Hon sa namnet men jag kommer inte ihåg vad hon hette". Efter det har de inte hört av sig igen.

En annan flicka är däremot nöjd med den information och det stöd som hon fick av DO efter att hon anmält sin skola: "Jag tyckte det var bra information. Jag fick information om vilka som liksom var inblandade i det här, hon som höll i fallet, vad hon hette, och kontaktuppgifter till henne, och jag kunde få ringa när jag ville om det var någonting och så det var bra information på det sättet."

Även Martina var nöjd: "Jag tänker att det var värt det, jag ångrar inte att jag anmälde till DO. De tog väl hand om mig, alltså de tog mig seriöst. De lyssnade på mig, jag lyssnade på dem. De fick mig att förstå min situation mer också, för att det är inte alltid lätt att förstå själv för att man är så himla inramad i allt dåligt. För det var mycket negativt

kring allting också, det är väldigt jobbigt att hantera själv, speciellt som man är så pass liten som jag var.”

En del barn vänder sig till polisen när skolan eller myndigheterna inte agerar. Marie berättar om hur situationen blev så allvarlig när hon kränktes av andra barn att hon fick ta hjälp av polis: ”Dom började hota mig, ville träffa mig, slå mig [...]. Jag kallade på polisen, dom ville döda mig.”

Alice fick inte heller gensvar hos skolpersonalen och funderar på om polisen kan hjälpa: ”Jag gick till läraren för det var en vuxenfigur som jag ändå kunde lita på. Men ingen lyssnade. Då vet man inte vem man ska gå till. Då visste jag bara att jag kan gå till mamma. Om man inte har det, då blir man ju ... då får man ringa polisen eller någonting.”

När polisen kopplas in

Filippo hade önskat att skolan hade gjort en anmälan till polisen om olaga hot när han blev utsatt för fysiskt våld i skolan.

Ibland är det skolan som tar hjälp av polis för att lösa situationer som har uppstått. Karolina berättar om skolans agerande när en kille sköt med soft air gun i skolan: ”Det blev polisanmälning [...], men jag tycker inte att det ska behövas att en kille liksom ska vara ganska nära att nästan bli blind för att han kunde ha fått den i ögat liksom, för att skolan ska reagera så stort [...].”

En flicka berättar att skolan lade över ansvaret på henne att polisanmäla. Det tyckte hon var jobbigt: ”Ja dom ville ju veta först om jag ville polisanmäla alltihopa. Och jag ville inte riktigt gå så långt, utan jag ville ge skolan en chans att få stopp på det här. För visst, det var jättejobbigt med trakasserier. Men att polisanmäla en klasskamrat, det är inte så himla lätt att göra sånt upp och ner heller. Det är inte jättekul att få det ansvaret på sig. Och då undrade de om trakasserier var så hårda så att dom behövde patrullerande poliser på skolan.”

En del barn får hjälp med att anmäla, men utgången blir inte alltid den förväntade. Isabella berättar vad som hände när polisen kallades till skolan: ”Det var den där gången, första och sista gången dom kom. Dom sa inget till oss, dom bara, ja i den här åldern händer det saker mellan tjejerna, eller killar. Sen gick dom och jag vet inte vad som hände.”

”Dom började hota mig, ville träffa mig, slå mig. Jag kallade på polisen, dom ville döda mig.”

Undersökningen

Rutinerna i skolan måste bli tydligare

Det finns ett starkt behov av gemensamma, tydliga riktlinjer för hur skolan ska anmäla, utreda och följa upp kränkande behandling och trakasserier mot elever. Dessutom måste huvudmännen bli bättre på att sammanställa statistik över antalet anmälningar om kränkande behandling och trakasserier.

Detta framgår av en enkät som Barnombudsmannen genomförde i augusti och september 2014 bland alla kommunala skolhuvudmän och ett slumpmässigt urval av de enskilda skolhuvudmännen. Syftet med enkäten var att ta reda på hur huvudmännen hanterar sitt ansvar när elever utsätts för kränkande behandling och trakasserier.

Till de kommuner där olika personer ansvarar för grundskolan respektive gymnasieskolan skickades två separata enkäter. Totalt besvarade 302 kommunala huvudmän enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 79 procent. Bland de enskilda huvudmännen besvarade 80 av de 135 som ingick i urvalet enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 59 procent.

I skollagen framgår det tydligt att om en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling eller trakasserier ska skolans personal anmäla händelsen till rektorn, som i sin tur ska anmäla händelsen till huvudmannen, som kan vara antingen en kommun eller den som driver en fristående skola. Huvudmannen är då skyldig att utreda vad som har hänt och, om så behövs, åtgärda problemen.⁷⁵

75. 6 kap. 10 § skollagen (2010:800).

Barnombudsmannens enkätundersökning visar att 16 procent av huvudmännen inte sammanställer statistik över antalet anmälningar från rektorer. Två procent av huvudmännen uppgav att de inte kände till huruvida de för statistik eller inte. Huvudmannens ansvar att kartlägga förekomsten av kränkningar och trakasserier i sina skolor, och sätta in resurser där de behövs, försvåras när de inte för statistik över antalet anmälningar.

Det praktiska genomförandet av utredningarna delegeras ofta till den aktuella skolan. Men huvudmannen är fortfarande ytterst ansvarig för att det finns rutiner för arbetet samt att skolan genomför utredningen och vidtar de åtgärder som krävs. Huvudmannen är också skyldig att hålla sig informerad om vad utredningen kommer fram till.⁷⁶ Det är alltid huvudmannen som har det ekonomiska och juridiska ansvaret om en elev far illa.⁷⁷

Tolkningar skapar osäkerhet

Bland de huvudmän som besvarade enkäten uppger samtliga utom tre att de har gett riktlinjer till skolorna om när dessa ska rapportera om kränkande behandling och trakasserier. Samtidigt konstaterar flera av huvudmännen att de behöver se över sina riktlinjer.

I enkäten bad vi huvudmännen att skicka sina riktlinjer till oss, vilket också 50 av dem valde att göra. De riktlinjer som Barnombudsmannen har tagit del av varierar i kvalitet och omfång. Ungefär hälften av huvudmännen har omfattande och genomarbetade riktlinjer, och flera har tydliga definitioner av kränkande behandling och trakasserier samt tydliga anvisningar för när och hur händelser ska anmälas till huvudmannen. Men det förekommer också riktlinjer som är mycket kortfattade och i stort sett endast innehåller enstaka citat ur skollagen.

Flera av de tillfrågade huvudmännen anser att riktlinjerna måste bli mer kända bland både skolpersonal och elever. Några av dem misstänker också att många fall inte anmäls, eftersom de får in anmärkningsvärt få anmälningar. En huvudman nämner att skolor gör olika tolkningar av när de ska anmäla och att vissa skolor anmäler betydligt oftare än

76. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLFS 2012:10).

77. Skolverket. Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling – lagens krav och huvudmannens ansvar. 2011.

andra. Flera huvudmän menar att det finns en osäkerhet bland skolans personal om när de ska anmäla kränkande behandling och trakasserier till huvudmannen och att det finns ett behov av att utbilda skolans personal.

En av huvudmännen konstaterar följande: ”Vi får in allt för få anmälningar om kränkande behandling från våra skolenheter. Det är orimligt få. Allt anmäls nog inte.” En annan säger: ”Tydligheten i när ärenden ska anmälas från rektor till huvudman är svår. Tolkningarna är olika och vissa skolor anmäler mycket oftare än andra. Hade varit önskvärt med tydligare riktlinjer från Skolverket.” Ytterligare en huvudman säger: ”Vi arbetar på att göra rutinerna mer kända för all personal och elever.”

Skollagen är tydlig med att om en elev har upplevt sig kränkt eller trakasserad ska detta alltid anmälas. Det är alltså upplevelsen hos barnet som ska avgöra om en anmälan ska göras, och skolan ska inte själv bedöma hur allvarlig en händelse är innan den rapporteras vidare.⁷⁸

Men svaren i enkäten visar att det i praktiken kan vara svårt att avgöra om en incident ska anmälas vidare till huvudmannen. Det räcker därför inte med att skollagen är tydlig och att huvudmannen har gett riktlinjer om detta till sina skolor. Riktlinjerna behöver också förankras och implementeras. Det är huvudmannen som ansvarar för att personalen får möjlighet till kompetensutveckling och insikt i skolans föreskrifter.⁷⁹

Olika rutiner för utredning

Huvudmannen ansvarar för att det finns tydliga rutiner för hur en händelse anmäls och utreds. I ansvaret ingår också att se till att utredningen verkligen genomförs och att informationen återkopplas till huvudmannen. Själva utredningen kan dock delegeras till skolan.

Nästan alla huvudmän, 94 procent, svarar att de har rutiner för att utreda anmälningar. Merparten har skriftliga rutiner, eller både muntliga och skriftliga rutiner, medan knappt en av tio har enbart muntliga rutiner.

Eftersom många huvudmän lämnar över genomförandet av utredningen till sina skolor vet vi inte om svaren avser om det finns rutiner för hur huvudmannen själv ska genomföra utredningar eller om svaren

78. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLFS 2012:10).

79. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLFS 2012:10).

avser rutiner för hur skolorna ska genomföra sina utredningar. Enligt några huvudmän har deras skolor egna rutiner som inte är utfärdade av huvudmannen. En annan nämner att det finns en stor spridning i hur skolor arbetar med kränkande behandling och trakasserier.

I ungefär hälften av de riktlinjer som Barnombudsmannen har tagit del av finns ingen beskrivning av hur utredningarna ska gå till. Ungefär lika många saknar information om huruvida utredningen ska rapporteras till huvudmannen eller inte eller på vilket sätt detta i så fall ska ske.

Statistik analyseras inte

För att huvudmannen ska kunna följa upp och kartlägga förekomsten av kränkande behandling och trakasserier bör anmälningarna dokumenteras, sammanställas och analyseras enligt Skolverkets allmänna råd. På så sätt blir det möjligt att urskilja mönster och sätta in resurser där problemen finns.⁸⁰

I enkäten frågade vi huvudmännen om de för statistik över antalet anmälningar och vad denna statistik i så fall visar. Drygt 80 procent av huvudmännen svarade att de för statistik över antalet anmälningar om

80. Skolverket. Nolltolerans mot diskriminering och kränkande behandling – lagens krav och huvudmannens ansvar. 2011.

Tabell 1.

Antal huvudmän som för statistik över anmälningar

	ANTAL	PROCENT
För statistik och uppgav antal anmälningar	245	64
För statistik men uppgav inte antal anmälningar ¹	68	18
För inte statistik	62	16
Vet inte om de för statistik	6	2
Har inte besvarat frågan	1	0
TOTALT	382	100

1. Flertalet anger att orsaken till att de inte kan uppge antal anmälningar är att de ännu inte har sammanställt statistiken för läsåret eller att de behöver be en annan person att ta fram statistiken.

kränkande behandling och trakasserier. Samtidigt påpekade flera av dem att de behöver bli bättre på att sammanställa och analysera statistiken.

Några huvudmän anser att det inte är meningsfullt att ta emot anmälningar och att dessa tar för mycket tid och resurser i anspråk. De ser hellre att anmälningarna hanteras i skolan.

Av dessa enkätsvar att döma finns det ett behov av att tydliggöra fördelarna med att huvudmännen har en samlad bild av anmälningarna om kränkande behandling och trakasserier.

Skillnader mellan huvudmän

Under läsåret 2013/14 tog de kommunala huvudmännen emot i genomsnitt 63 anmälningar, vilket kan jämföras med de enskilda huvudmännens snitt på tre anmälningar under samma tidsperiod. Bland de kommunala

la huvudmännen tog tre procent inte emot en enda anmälning under läsåret 2013/14. Motsvarande siffra för de enskilda huvudmännen var 30 procent.

En förklaring till att de enskilda huvudmännen anger ett lägre antal anmälningar kan vara att de ofta har betydligt färre elever i sin eller sina skolor än de kommunala huvudmännen. Större kommuner och friskolekoncerner har generellt rapporterat ett högre antal anmälningar än mindre. Till exempel är alla huvudmän som har rapporterat 200 eller fler anmälningar större kommuner, det vill säga med fler än 50 000 invånare.

Tabell 2.

Anmälningar om kränkande behandling och/eller trakasserier av elever som har inkommit till huvudmannen från rektorer under läsåret 2013/14.

HUVUDMÄN	KOMMUNALA	FRISTÅENDE
Antal som inte har tagit emot några anmälningar	5 (3 %)	17 (30 %)
Högst antal anmälningar	997	27
Medelvärde för antal anmälningar	63	3
ANTAL SVARANDE	189	56

Antalet anmälningar som huvudmännen rapporterar att de har fått in från rektorer under läsåret 2013/14 varierar mellan noll och 997 stycken. Fyra procent av anmälningarna berör fall där skolpersonal uppges ha utsatt en elev.

Barnombudsmannen

En process över huvudet på barnen

Ett återkommande tema i barns berättelser är att de inte känner sig delaktiga i skolans process efter att ha anmält kränkningarna. Vi har mött barn som berättar att de inte får någon återkoppling på vad de har berättat, varken av lärare eller av rektor. Utlovade möten blir inte av, och ibland äger möten rum som handlar om dem utan att de själva blir inbjudna.

De barn som vi har talat med känner att de många gånger saknar kontroll över de åtgärder som skolan sätter in efter att de har berättat om kränkningar för någon vuxen. Av deras berättelser framgår också tydligt att när de inte informeras av skolan, och inte har möjlighet att förutse de olika stegen i processen, kan det bli fel på många sätt.

För en del barn leder bristen på information och delaktighet till att de inte längre vill berätta för vuxna, trots att våldet eller utanförskapet fortsätter. Vi har också tagit del av berättelser om hur vuxna har fattat beslut om åtgärder utan att involvera barnet, med följden att barnets situation har förvärrats ytterligare.

Enligt barnkonventionens artikel 12 är det barnets absoluta rättighet att få komma till tals i alla frågor som rör honom eller henne. Där framgår att barnet ska ges möjlighet att delta i diskussionen och få uttrycka sina åsikter om det som har inträffat. Dessutom har barnet rätt att få göra sin röst hörd i processen som följer efter att det har anmält kränkningar.

Även i svensk rätt framhålls vikten av att barn får information och är delaktiga. När ett barn upplever sig ha blivit utsatt för kränkningar och berättar detta för en lärare, rektor eller annan personal är skolan skyldig att agera. Då ska en process starta för att stötta och hjälpa barnet att få slut på kränkningarna.

I Skolverkets allmänna råd om arbetet mot diskriminering och kränkande behandling står bland annat att det är viktigt att barnet får veta hur skolan kommer att hantera kränkningarna. Skolan ska förklara vad som händer efter att barnet har anmält kränkningarna och också informera om de kommande stegen i processen.⁸¹ Men så går det inte alltid till, visar de berättelser vi har tagit del av.

Barnet i underläge

Barnrättskommittén betonar att alla sammanhang där barn ska höras måste vara både stöttande och uppmuntrande. Barnet ska kunna känna sig säker på att den ansvarige vuxne inte bara är villig att lyssna utan också noga överväger vad barnet uttrycker.⁸² Av barns berättelser framgår dock att så inte alltid är fallet.

De barn som vi har träffat beskriver en obalans i många möten. De känner sig ensamma och i underläge och har sällan inflytande över vilka som ska bjudas in till mötet. Ofta är många vuxna närvarande, vilket gör det svårt för barnet att göra sin röst hörd. Dessutom leder det till att vuxnas tolkningar får företräde framför barnets. Det händer också att den som har stått för kränkningarna bjuds in till mötet, mot det utsatta barnets vilja.

81. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

82. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 42.

Barn ska ha rätt att ta med en valfri stödperson på möten

Barnen berättar att de inte alltid känner sig delaktiga i skolans process efter att ha anmält kränkningar. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att skapa reella förutsättningar för barn att komma till tals i processen, till exempel genom att de får möjlighet att ta med en person som stöd på möten i skolan. Barnet ska själv kunna välja en stödperson som han eller hon känner sig trygg med.

Det är inte självklart att alla barn som har blivit utsatta i skolan känner sig trygga med att ha med sina föräldrar på möten. Av de berättelser som vi har tagit del av framgår det nämligen att det kan bli värre för barnen när deras föräldrar får veta att de har utsatt andra eller själva varit utsatta för kränkningar.

I Skolverkets allmänna råd står det att berörda vårdnadshavare ska informeras så fort som möjligt om ett barn eller en elev upplever sig ha blivit utsatt för trakasserier eller kränkande behandling.⁸³ Med tanke på vad barnen berättar anser Barnombudsmannen att de allmänna råden kan behöva kompletteras i denna del. De vuxna i skolorna måste vara uppmärksamma på signaler från barnen som kan tyda på att de inte vill att skolan ska kontakta hemmet när något har inträffat i skolan. Om skolan befarar att barnet kan komma att fara illa i hemmet är det viktigt att sociala myndigheter kontaktas.

83. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

Barn ska kunna vända sig till ett lokalt barn- och elevombud

Barn som blir utsatta för kränkningar vet ofta inte var de kan vända sig. Barnombudsmannen anser att skolhuvudmannen ska vara skyldig att inrätta ett lokalt barn- och elevombud som barn kan vända sig till. Ombudet ska ta emot anmälningar från barn, med eller utan vårdnadshavares tillstånd, utreda anmälningar och sköta kontakterna med barnet. Ombudet ska vara känt bland barn och unga, lätt att få kontakt med och följa upp att barnen får rätt stöd. Dessutom ska ombudet kunna ge råd och vägledning till skolorna.

Det är viktigt att ombudet har en oberoende ställning gentemot huvudmannen för att kunna ta egna initiativ med utgångspunkt från sina kontakter med barnen och deras vårdnadshavare.

Barn och unga som inte är nöjda med den hjälp som de har fått efter att ha talat med lärare och rektor kan vända sig till den ytterst ansvariga för verksamheten, den så kallade huvudmannen, som är skyldig att ha skriftliga rutiner för hur klagomål mot utbildningen ska tas emot och utredas.⁸⁴

Osynlig huvudman

Möjligheten att vända sig till en huvudman är emellertid något som de barn och unga vi har träffat inte känner till, vilket enligt Barnombudsmannen är allvarligt. Barnrättskommittén har betonat hur viktigt det är att barn får tillgång till information om alla frågor som rör dem. För att barnets rättigheter ska kunna tillgodoses behöver barn ha kunskap om sina rättigheter och vad de innebär i praktiken. De behöver veta vad lagar och regler säger, hur samhällets stödsystem ser ut och hur detta påverkar dem. De behöver också veta hur de kan anmäla när deras rättigheter inte tillgodoses och överklaga beslut.⁸⁵ Informationen ska vara utformad på så sätt att den passar deras ålder och förmågor.

84. 4 kap. 8 § skollagen.

85. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 82.

Huvudmannens ansvar måste tydliggöras

Det är alltid huvudmannen som har det yttersta ansvaret för att fördela resurser och sätta in de åtgärder som krävs. Barnombudsmannen anser att skolhuvudmännen måste ta ett större ansvar för arbetet mot kränkningar i sina verksamheter. De måste bli bättre på att samla in data, följa upp och analysera.

Det lokala barn- och elevombudets utredningar blir värdefulla i detta arbete och kan förhoppningsvis leda till förbättringar i huvudmannens arbete mot kränkningar. Slutsatserna ska vara styrande för huvudmannens arbete.

Men det är inte bara för barnen som huvudmannens roll och ansvar är otydlig – trots att lagstiftningen säger att huvudmannen är den som ansvarar för att utreda, följa upp och åtgärda kränkningar och trakasserier i skolan. En enkät från Barnombudsmannen till samtliga kommuner och ett urval av huvudmän för fristående skolor visar att nästan alla huvudmän har tydliga riktlinjer för hur skolorna ska anmäla kränkningar till dem. Dock saknar flera av huvudmännens riktlinjer beskrivningar av hur de efterföljande utredningarna ska gå till och hur de ska rapporteras till huvudmannen.

Drygt 80 procent av de tillfrågade huvudmännen uppger att de för statistik över antalet anmälningar om kränkande behandling och trakasserier. Samtidigt uppger flera av dem att de behöver bli bättre på att analysera statistiken. Några anser dessutom att det inte är meningsfullt att ta emot anmälningar och att dessa tar allt för mycket tid och resurser i anspråk.

Barnombudsmannens enkät visar att huvudmännens arbete måste förbättras. Huvudmannen är enligt lag skyldig att skyndsamt utreda omständigheterna kring de uppgivna kränkningarna. Den kan delegera genomförandet av själva utredningen till rektorn eller annan personal, men även då måste huvudmannen hålla sig informerad om ärendet. Det faktiska ansvaret kvarstår, och alla inblandade – det vill säga barn, elever, vårdnadshavare och personal – måste känna till vem som är ansvarig för utredningen.⁸⁶

Systemet brister

Barn som upplever att de inte har fått tillräcklig hjälp av vare sig skolan eller huvudmannen har möjlighet att anmäla kränkningarna till någon av de ansvariga myndigheterna. Att döma av barnens erfarenheter har dock detta system stora brister ur ett barnrättsperspektiv.

Barn som Barnombudsmannen har träffat känner inte till vilka myndigheter de kan vända sig till. Att detta är vanligt bekräftas i en rapport från Riksrevisionen, som har låtit granska det statliga system som finns när ett barn blir utsatt för kränkningar. Riksrevisionen konstaterar bland annat att detta system är rörigt och att det är svårt för barn som har

86. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

blivit kränkta att veta om de ska vända sig till Skolinspektionen, BEO eller DO.⁸⁷

Att barn inte vänder sig till myndigheterna på egen hand styrks också av uppgifter från myndigheterna själva. I en skrivelse uppger DO följande. "DO har ingen statistik över vilka anmälningar eller hur många av dem som avser barn respektive vuxna. Anmälningar till DO görs både av barn själva och av vårdnadshavare och det är den som gör anmälan som registreras som anmälare i DO:s ärendehanteringssystem. De allra flesta anmälningarna inom utbildningsområdet rör barn och görs av vårdnadshavare, inte av barn själva". Skolinspektionen/BEO har inte heller någon exakt statistik över vem som gör anmälan, men uppger följande. "Vår

87. Riksrevisionen. Kränkt eller diskriminerad i skolan. Är det någon skillnad? 2013.

Myndigheter ska vara anpassade för barn

Stöd och information är helt avgörande för varje barn som funderar på att anmäla kränkningar. Myndigheterna måste ta sin del av ansvaret och se till att barn har tillgång till samlad information som är både lättillgänglig och begriplig. När ett barn och dess vårdnadshavare har anmält en kränkning måste barnet få vara delaktigt i processen på ett helt annat sätt än vad som är fallet idag.

Det är viktigt att barnet blir kontaktat personligen när han eller hon har gjort en anmälan och under processens gång få egen information riktad direkt till sig själv. Barnet behöver veta vilka regler som gäller och hur processen går till. Barnet behöver också få muntlig och skriftlig information om hur ärendet fortskrider.

Myndigheterna bör föra statistik över hur många barn som själva anmäler ärenden. Genom att synliggöra dessa ärenden får myndigheterna bättre möjlighet att utvärdera hur stödet blir för dessa barn.

erfarenhet är dock att det i absoluta majoriteten är vårdnadshavaren som anmäler. Vår grova uppskattning är att det maximalt rör sig om några procent där eleven gör anmälan själv.⁸⁸

Att känna till sina rättigheter är ofta en förutsättning för att kunna påverka sin situation. Enligt barnkonventionen har barn rätt till anpassad information i frågor som berör dem. Ett extra stort ansvar vilar på aktörer med en avgörande roll i stödprocessen för barn som har blivit utsatta i skolan. Bland annat måste dessa aktörer försäkra sig om att barnen har information som är utformad för barn och unga. Dessutom ska barnen veta var informationen finns.

Påfrestande process

När ett barn eller en vårdnadshavare anmäler en kränkning startar en omfattande process som kan vara påfrestande för barnet. Eftersom barn inte alltid kan förutse konsekvenserna av en anmälan behövs utförlig information om vad en sådan kan innebära och vad det är som barnet kan förvänta sig.

Barn som vi har träffat upplever att processen hos myndigheterna har skett ovanför deras huvuden och utan deras medverkan. De berättar exempelvis att alla dokument som kommer från myndigheterna riktas till deras föräldrar och att de inte förstår innehållet. En del barn önskar att de själva hade fått berätta om sin situation i kontakten med myndigheterna. Barnen berättar att det känns konstigt att inte bli kontaktade. De kan inte förstå varför myndigheterna inte vill höra deras version av vad som har inträffat, och de tror att de vuxna skulle få en annan bild av vad som hänt om de bara hade lyssnat på deras redogörelser.

Enligt den handbok för anmälningsärenden som används på både Skolinspektionen och BEO ska beslut och annan kommunikation utformas så att mottagaren snabbt får en klar uppfattning om budskap och ställningstagande samt motiv till dessa. Av handboken framgår det också att myndigheten ska sträva efter att skriva och tala ett språk som alla mottagare kan förstå.⁸⁹ Däremot framgår det inte att mottagaren i många fall kan vara ett barn.

88. Skrivelser DO 2015-02-17 och Skolinspektionen 2015-02-13.

89. Handbok för anmälningsärenden, Skolinspektionen september 2014.

En annan riktlinje är att muntliga inslag i utredningen ska användas där det är möjligt och lämpligt med hänsyn till ärendets art. Syftet med muntlig kontakt ska vara att förbättra tillsynen, fördjupa utredningen och effektivisera handläggningen, konstateras i handboken. Det kan vara att träffa eleven för att ge denne en möjlighet att komma till tals.⁹⁰

Trots dessa riktlinjer har få av de barn som vi träffat blivit kontakta- de personligen av BEO/Skolinspektionen.

Saknar statistik

Barnombudsmannen har kontaktat myndigheterna för att få reda på om barn regelmässigt kontaktas vid utredningar. Varken DO eller Skolinspektionen/BEO har någon statistik över hur många barn som har kontaktats eller träffats under utredningarna.⁹¹

Även hos DO finns det interna riktlinjer för individärenden, där en huvudregel är att en utredning alltid ska inledas med ett personligt möte med anmälaren.⁹² De barn som har gjort anmälan till DO, och vars ärenden har utretts av myndigheten, uppger att de är mycket nöjda med den personliga kontakt som de har haft under utredningen. Dessa barn har känt att deras åsikter har tagits på allvar och att de har fått vara delaktiga i processen.

Men barn kan också uppleva fler svårigheter i sina kontakter med ansvariga myndigheter. Till exempel har barn gjort oss uppmärksamma på att de inte alltid själva kan vända sig till myndigheterna för att kräva ekonomisk ersättning, utan att de måste ha hjälp av sina vårdnadshavare. I en tvist om skadestånd hos BEO måste vårdnadshavaren ge sitt medgivande om barnet är under 16 år, och för att kräva diskrimineringsersättning hos DO krävs medgivande om barnet är under 18 år.⁹³ DO har uppgivit att de utarbetar en handledning där frågan om hur medgivande från vårdnadshavaren ska hanteras i relation till barnkonventionen och annan lagstiftning kommer att belysas.

För barn med föräldrar som av olika anledningar inte ger myndighe- terna samtycke blir det här en stoppregel. Framför allt blir det ett hinder

90. Handbok för anmälningsärenden, Skolinspektionen september 2014.

91. Skrivelser DO 2015-02-17 och Skolinspektionen 2015-02-13.

92. Handledning för individärenden, DO 2013-01-15.

93. 6 kap. 15 § skollagen (2010:800) och 6 kap. 2 § diskrimineringslagen (2008:567).

för barn vars föräldrar på grund av exempelvis språksvårigheter eller egna personliga problem har små möjligheter att sätta sig in i systemet. Barnrättskommittén har uppmanat länderna att införa lagar och regler som tillförsäkrar barnen en rätt att överklaga och tillgång till rättsmedel när deras rätt att bli hörd kränks.⁹⁴

Polisen är inte en del av det stödsystem som staten har byggt upp för barn som har blivit utsatta för kränkningar. Men i många fall kopplas polisen in i alla fall. En del barn har sett det som sista utvägen att kontakta polisen när skolan inte har agerat. Ibland har skolan också tagit hjälp av polisen för att lösa uppkomna situationer.

Kränkningar i skolan kan bedömas som brott enligt brottsbalken, vilket innebär att de kan anmälas till polisen. Det finns inga särskilda regler för brott som begås i skolan. Därför ska polisen följa samma regler oavsett var brottet sker.

94. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 46.

Barn från 12 år ska ha rätt att besluta om tvister

Idag måste vårdnadshavare ge sitt medgivande för att myndigheterna ska kunna föra barnets talan i en tvist om skadestånd eller diskrimineringsersättning. Denna regel utesluter de barn vars föräldrar av olika skäl inte samtycker.

Barnombudsmannen anser att barnets rättsliga ställning måste stärkas och föreslår att barn från och med 12 års ålder själva ska få bestämma om de vill starta en skadeståndsprocess tillsammans med myndigheterna. På samma sätt bör barn från 12 år också ha möjlighet att motsätta sig en sådan process. Det kan finnas föräldrar som vill starta en process mot skolan och huvudmannen mot barnets vilja. I dessa fall anser Barnombudsmannen att barnet ska ha vetorätt. När barnet är under 12 år ska hans eller hennes åsikter om en eventuell process in- hämtas och hänsyn ska tas utifrån ålder och mognad.

Justitieombudsmannen (JO) har i ett beslut uttalat att skolan bör vara återhållsam med att polisanmäla barn i de yngsta elevgrupperna, eftersom sådana anmälningar normalt inte kan bli föremål för någon utredning från polisens sida. JO understryker att en polisanmälan inte ska användas som en form av sanktion mot barnet.

Om skolan, eventuellt efter samråd med polisen, kan förutse att det inte blir någon utredning bör skolan avstå från att göra polisanmälan. I första hand bör i stället skolan själv utreda vad som har inträffat och vidta lämpliga åtgärder. Om skolledningen anser att det finns skäl för socialnämnden att ingripa ska ärendet också anmälas dit.⁹⁵

En studie från Brottsförebyggande rådet (Brå) visar att statistiken över anmälda våldsbrott saknar uppgifter som på ett enkelt sätt skiljer ut våldshändelser som har inträffat inom skolan. I studien har Brå genomfört specialanalyser och ur dessa identifierat de fall som har inträffat i

95. JO-beslut 1998-352.

Skolor måste få bättre stöd vid brott

Skollagen är tydlig med att skolor och huvudmän alltid har ett ansvar att utreda och vidta åtgärder vid alla upplevda kränkningar. Det gäller oavsett om kränkningen polisanmäls.

Barnombudsmannen anser att Skolverket och polisen bör ges i uppdrag att kartlägga i vilka situationer skolor väljer respektive avstår från att polisanmäla våld och kränkningar mot elever. Kartläggningen måste också belysa vilka åtgärder dessa anmälningar leder till hos Polismyndigheten. Skolverket och polisen bör även ges i uppdrag att ta fram en vägledning för samtliga myndigheter som är berörda. Denna ska ge information om när polisanmälningar bör göras och när polis ska konsulteras.

skolan.⁹⁶ Studien visar att det våld som sker i skolan, och som anmäls till polisen, oftast omfattar pojkar, både som gärningspersoner och som offer.

Ny syn på ordningsproblem

Vapen, oftast trubbiga föremål, förekommer i ungefär var tionde polisanmälan om misshandel i skolan. Det polisanmälda skolvåldet innehåller, åtminstone fram till slutet av 1990-talet, få fall av mycket grovt våld. Men under 1990-talet förändrades synen på hur skolan bör agera på ordningsproblem, med följd att antalet polisanmälningar av lindrigare våldshändelser började öka kraftigt. Samtidigt pekar studier där unga svarar på frågor om sin egen utsatthet för våld i skolan på en oförändrad nivå sedan mitten av 1990-talet.

Lagen säger inte när eller vilka händelser som skolorna ska anmäla till polisen. Det finns alltså ingen skyldighet för skolorna att anmäla en händelse till polisen, men inget hindrar dem heller från att göra en anmälan. Det innebär att det är upp till skolorna och huvudmännen att själva göra den bedömningen. Undersökningar visar att det är stora skillnader mellan hur olika skolor hanterar brottslighet. En del skolor anmäler allt till polisen, andra försöker lösa en del av brottsligheten på egen hand.⁹⁷

Barnombudsmannen anser att det är problematiskt att skolorna i så hög grad har lämnats utan vägledning om när eller i vilka situationer som de ska göra anmälningar till polisen. Både för att det leder till att allvarliga brott som hade anmälts utanför skolans väggar inte anmäls och för att en del skolor anmäler alla händelser, även sådant som inte hör hemma hos rättsväsendet.

96. BRÅ, Grövre våld i skolan, 2009.

97. Matilda Rangborg, Ta din unge och spring: Om barn som utsätts för brott i skolan, 2012 och Sveriges radios undersökning: Brottpsats skolan.

LAGAR OCH REGLER

Det finns ett stort antal dokument som styr skolan. Skollagen innehåller grundläggande bestämmelser om skola och förskola.¹ Det finns många olika förordningar som rör skolväsendet och som ska följas av de verksamheter som omfattas av förordningen. En läroplan är en förordning, och i läroplanerna beskrivs verksamheternas värdegrund och uppdrag samt mål och riktlinjer för arbetet. Skolorna måste också följa diskrimineringslagen, och enligt denna måste skolor arbeta förebyggande så att diskriminering inte sker.²

Skolan har både kunskapsmål och sociala mål. De sociala målen anges i skollagen och läroplanen. I skollagen står det att utbildningen syftar till att barn ska inhämta och utveckla kunskaper och värden.³ Av läroplanen framgår det bland annat att skolans mål är att varje elev ska kunna göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden som grundas på kunskaper om mänskliga rättigheter och grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter. Målet är att varje elev ska respektera andra människors egenvärde och ta avstånd från att människor utsätts för förtryck och kränkande behandling. De ska medverka till att hjälpa andra människor och kunna leva sig in i och förstå deras situation.⁴

För att stödja skolorna i deras arbete med att följa regelverket har Skolverket tagit fram allmänna råd, som innehåller rekommendationer för hur skolor och förskolor ska tillämpa förordningar och föreskrifter. Dessa allmänna råd ska följas om skolan inte handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.⁵

Av diskrimineringslagen framgår att skolan ska upprätta en likabehandlingsplan⁶, och i skollagen står det att skolan ska upprätta en årlig plan mot kränkande behandling⁷. Av planerna ska bland annat framgå vilka främjande och förebyggande åtgärder som huvudmannen avser att påbörja eller genomföra under det kommande året samt rutiner för hur diskriminering, trakasserier och kränkande behandling ska utredas, åtgärdas och dokumenteras.⁸

1. Skollagen (2010:800)

2. Diskrimineringslagen (2008:567)

3. 1 kap. 4 § skollagen.

4. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011.

5. <http://www.skolverket.se/regelverk/allmanna-rad>.

6. 3 kap. 16 § diskrimineringslagen.

7. 6 kap. 8 § skollagen.

8. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

Björn Ahlström:

“Ledarskapet viktigt när kränkningar ska hanteras”

Våga erkänn att skolan har problem. Det rådet ger forskaren Björn Ahlström till blivande rektorer.

– Skolor som tar mobbning på allvar är bättre på att motverka kränkningar och trakasserier, säger han.

En studiedag om året om mänskliga rättigheter räcker inte. Arbetet mot kränkningar måste ske hela tiden och överallt. Det säger forskaren Björn Ahlström, som är verksam vid Centrum för skolledarutveckling i Umeå där han bland annat utbildar blivande rektorer.

– En rektor som ger uttryck för att det här måste vi jobba med varje dag bidrar till att skapa en kultur som gör att eleverna kan känna sig trygga i skolan. Dessutom blir skolan bättre på att både synliggöra och ta itu med eventuella problem, säger han.

Resonemanget kan verka paradoxalt, eftersom skolor som medger problem riskerar både negativ publicitet i medierna och kritik från Skolinspektionen. Dessutom kan det på kort sikt bli fler elever som anmäler kränkningar.

Men det är också en styrka att faktiskt se hur barn och elever har det, konstaterar Björn Ahlström, som i sin forskning har stött på många rektorer med inställningen att mobbning visserligen förekommer på deras skola men att det inte är värre där än någon annanstans.

– Det är nog så här det ser ut, hör jag ofta.

I den meningen ligger det en normalisering som jag tror är farlig. Det sättet att tänka legitimerar förekomsten av kränkningar, med följd att eleverna upplever att skolan inte tar problemen på allvar.

Många skolor låter sina elever svara på frågor om kränkningar i anonyma enkäter. Dessvärre saknas ofta en analys av resultaten.

– Enkäterna ger en bild av hur det ser ut. Men de visar inte varför kränkningar sker eller vad vi skulle kunna göra åt dem.

Samarbete gynnar socialt klimat

De skolor vars ledning tar kränkningar på allvar utvecklar i allmänhet en djupare kunskap på området, menar Björn Ahlström.

– De arbetar aktivt med frågan för att de tycker att det är viktigt – inte bara för att det krävs.

Dessutom har skolor som arbetar framgångsrikt mot kränkningar det gemensamt att de har ett etiskt ledarskap och en samarbetskultur. När Björn Ahlström utbildar blivande rektorer strävar han därför efter att de ska få med sig verktyg för att jobba med struktur, kultur och ledarskap.

Det handlar om att vara trogen sina egna värderingar men också om att stå upp för det som står i skollag och läroplan samt vara beredd att ta de strider som ibland är oundvikliga.

Skolans läroplan har två uttalade mål: de akademiska målen och de sociala målen. Trots att de är lika viktiga så står de pedagogiska resultaten ofta i fokus. Men elever som är delaktiga både i sitt eget lärande och i skolans verksamhet, exempelvis i arbetet mot kränkningar, utvecklas både socialt och akademiskt, säger Björn Ahlström och konstaterar att det sociala klimatet gynnas i skolor där man ser nytta av samarbete.

– De sociala målen är inget man kan göra vid sidan om, säger han.

Stephan Andersson:

“Jag är på barnens sida”

Stephan Andersson är Norrköpings eget barn- och elevombud. Varje vecka tar han emot 100-talet anmälningar om kränkningar och trakasserier i skolan.

Frågorna har alltid intresserat honom. Och efter 23 år som rektor känner han väl till både skolan och förskolan.

– Jag är på barnens sida. Mitt jobb är att vara besvärlig. När ett barn inte får hjälp måste det finnas en tredje part att vända sig till som kan öppna dörrar, säger han.

De flesta anmälningarna kommer från skolorna i kommunen, men även elever och deras föräldrar hör av sig. Stephan Andersson samlar allt som kommer in och noterar orsaken till varje enskilt ärende.

På så sätt har han skaffat sig en god överblick över vad som händer ute på skolorna, det vill säga vilka typer av trakasserier som förekommer och i vilka årskurser som kränkningar äger rum på nätet, till exempel. Han försöker också lära av de misstag som skolorna gör.

En gång i veckan redovisar Stephan Andersson anmälningarna för verksamhetscheferna inom grundskolan och förskolan. Antingen går ärendet att lösa direkt eller så går det vidare för utredning.

Ambitionen är att alla anmälningar ska klaras av inom en månad. Stephan Andersson driver på skolorna, frågar hur det går och kräver en förklaring om inget händer.

FOTO JESSICA GREDIN SVERIGES RADIO

– Jag kan ju säga det där som andra inte kan. Som att det spelar ingen roll om det finns pengar, ni ska ändå hjälpa det här barnet. Det är en viktig sak.

En annan viktig uppgift för Stephan Andersson är att hjälpa elever och föräldrar som vill ha stöd i sin relation till skolan. Bland annat följer han med på möten som elevernas representant.

– Det betyder att vi ofta kan lösa det väldigt snabbt. I många fall har det räckt att vi har träffat skolan ihop en gång.

Grundskolan står för merparten av anmälningarna. Gymnasiet och förskolan har varit svårare att nå – av olika anledningar. I förskolan finns det föreställningar om att små barn gör dumma saker för att de inte vet bättre. Här behöver personalen träna på att ändra sitt synsätt, säger Stephan Andersson.

– Det spelar faktiskt ingen roll om det var meningen eller inte. Det är viktigt att barn i tidig ålder upplever att vuxna tar kränkningar och trakasserier på allvar.

En del ger upp

På gymnasiet är avståndet längre mellan elever och lärare. Eleverna tycks tuga, och kanske har en del av dem helt enkelt gett upp, tror Stephan Andersson. Samtidigt är det väl känt att frånvaro i skolan hänger nära ihop med vilken skolmiljö eleven har. Det kan handla om sådant som kränkningar, brist på stöd eller frånvaron av social gemenskap.

– Lagkraven är ganska omfattande, så det finns alltid någonting som skolan behöver göra för barnet.

En tydlig trend under senare tid är att antalet anmälningar om kränkande behandling och trakasserier ökar. Men anledningen är inte att situationen har blivit värre i skolor och förskolor, utan snarare att fler har blivit medvetna om att det faktiskt handlar om barnens arbetsmiljö, konstaterar Stephan Andersson.

Han berättar att han möter många vuxna som hävdar att barn numera blir kränkta för vad som helst.

– Då räcker det att titta på mina högar av papper och konstatera att så är det inte. Det finns inte en vuxen som skulle tolerera att bli behandlad så på en arbetsplats.

Anna Weinholt:

“Bäst lyckas de som tycker arbetet är viktigt”

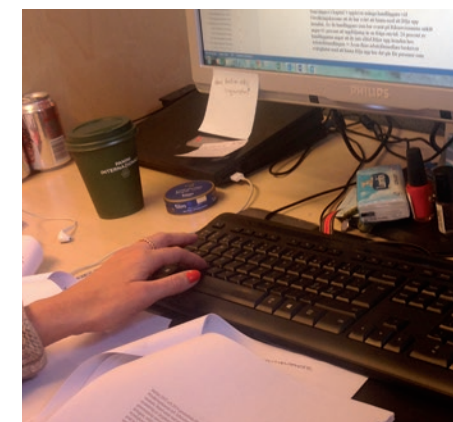
Det finns ett tydligt samband mellan huvudmannens engagemang och hur kränkningar och trakasserier hanteras i skolan. Det konstaterar Anna Weinholt från Riksrevisionen som har granskat statens insatser på området.

Under 2013 undersökte Riksrevisionen om statens insatser på ett effektivt sätt bidrar till en skola med en god och trygg arbetsmiljö och där elever inte utsätts för kränkande behandling eller trakasserier. Lagstiftningen pekar ut huvudmannen som ansvarig för att se till att skolorna hanterar kränkningar och trakasserier på rätt sätt.

Granskningen visar att det finns ett tydligt samband mellan huvudmannens engagemang och hur kränkningar och trakasserier hanteras i skolan. Bäst lyckas de som uppfattar arbetet mot kränkningar som viktigt och inte ser det som tvång bara för att det står i lagen.

– Vi såg hur viktigt det är att huvudmannen är intresserad och involverad. Att det finns system på plats och att man ställer krav på skolan, säger revisorn Anna Weinholt, som medverkade i arbetet.

Hennes intryck är att det ser väldigt olika ut. Vissa huvudmän har uppbyggda system för att hantera anmälningar och följer upp alla ärenden efter några veckor. Andra har ingen systematisk uppföljning

utan agerar endast om de får ett anmälningsärende från Skolinspektionen eller BEO.

– En del huvudmän tycker att det där får skolan lösa. Nämnden får föredragningar av förvaltningen. Men då är det inte alls säkert att de här frågorna kommer upp, det är så mycket annat som diskuteras.

Anmälningar hanteras olika

Riksrevisionen konstaterar också att anmälningar om kränkningar och diskriminering i skolan hanteras olika. Den som anmäler kränkande behandling till BEO har större möjlighet att få upprättelse än den som anmäler trakasserier till DO.

Anna Weinholt pekar på flera brister. Skolorna har koll på skollagen och vad den kräver.

– Man vet att Skolinspektionen kommer och tillsynar vart femte år och kan konstatera brister om man inte arbetar med kränkningar på ett systematiskt sätt.

Diskrimineringslagstiftningen däremot är inte lika känd, och många lärare förstår inte skillnaden mellan kränkningar och trakasserier. En trolig förklaring är att DO inte utövar regelbunden tillsyn och inte heller utreder alla anmälningar som myndigheten får in.

– Det kanske inte spelar så stor roll så länge man tar allt lika allvarligt. Men om det går så långt att en elev behöver anmäla till staten är det viktigt att eleven hamnar rätt. Annars riskerar ärendet att falla mellan stolarna.

2015 följer Riksrevisionen upp sin granskning. Då hoppas Anna Weinholt att Riksrevisionens rekommendationer har gett resultat.

– Det är ju märkligt att det ska få vara så här bland barn när det inte är accepterat bland vuxna på en arbetsplats, säger hon.

UPPRÄTTELSEN

Barns röster

Barnombudsmannens analys

EXPERTER BERÄTTAR

Sara Millberg

Lars H Gustafsson

Kim:

“Att skolan har gjort fel, det var det jag ville få fram”

Barn har olika sätt och strategier för att gå vidare efter att de har blivit utsatta för kränkningar. Pontus visar inte några känslor. Han säger att det känns lite som att man ska vara tuff som kille, och inte berätta för lärare. Flera barn berättar att de låtsas le, att de inte vill visa att de blir ledsna.

Elsa beskriver hur hon ständigt försöker vara glad i skolan: ”Det fungerar för stunden, men sen när man kommer hem så känner man sig ganska nere och trött för det tar energi och då orkar man inte göra läxor och sånt när man väl är hemma. Då vill man helst bara glömma skolan och sitta vid datorn och bara försvinna.”

Alexander vet hur det kan såra: ”Alltså minsta lilla ord kan ju sätta spår i evigheter liksom. Det sitter ju psykiskt och det är det som är det jobbiga.” Pia beskriver vad följderna kan bli på lång sikt: ”Dom mår verkligen dåligt, dom är aldrig på skolan. Dom mår så psykiskt dåligt. Så att det blir ju fysiskt för att dom gör illa sig själva för att liksom få bort smärtan som är psykisk.”

Följderna av kränkningar kan finnas kvar länge, som för Alice: ”Det känns fortfarande. Jag känner här, den är, gråten i halsen nu.” Peter håller med: ”Och det är just därför att ibland kan jag tycka att det är mycket bättre om man bara slåss. För även fast det gör ont så känns det att det är något man glömmar ändå snabbare, tycker jag. Ord sårar mer. Ord stannar och hänger kvar, mer än blåmärken.”

Salma upplever att hennes personliga integritet rubbades när bilder av henne lades ut på nätet och spreds. Hon tänker på att alla har sett dem och att de inte går att ta bort. Kränkningar kan få mycket allvarliga

konsekvenser. Pernilla berättar: "Det började i ettan. Då tyckte de andra att jag inte var som alla andra tjejer. De började säga taskiga saker. Som fitta, hora. Då började jag skära mig. Det hände i ettan, tvåan, trean, fyran, femman. Sen flyttade jag hit. Det blev inte alls samma sak då." Eva berättar om en flicka som tog sitt liv efter att ha blivit mobbad. Signe berättar att den flicka som hon mobbade bytte skola. Lova tror att den mobbning som hon utsattes för bidrog till att hon utvecklade en allvarlig ätstörning.

Ludmila berättar: "Jag kanske var sju år, och så sa dom, jävla hora du går omkring som att du är någonting. Du är inte någonting. Du kan lika gärna dö, för det gör ändå ingenting. Jag har fått höra en massa sånt där och det var då jag började förändra mig själv. Jag började tänka på hur jag ser ut. Och hur jag klädde mig. Och hamnade i en period när jag slutade äta för att jag blev kallad så fet. '[...] Känns det bättre?' Så sa lärarna. Så sa man ja, okej. Och då vill man ju inte berätta ..."

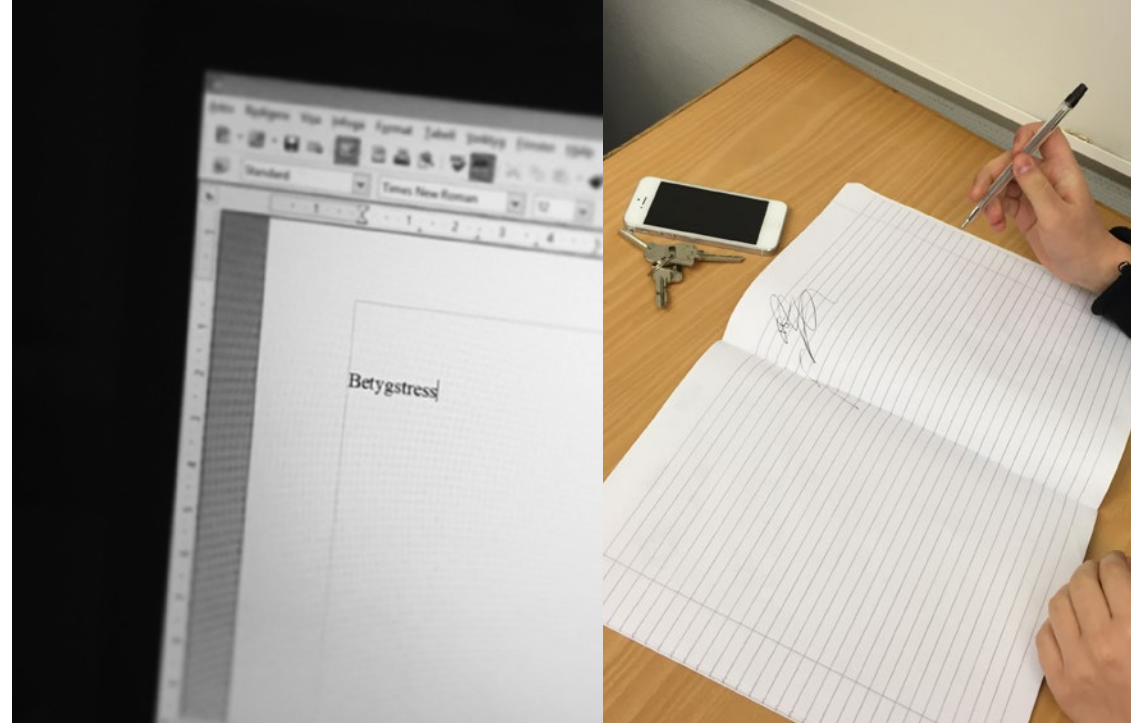
Isabella funderade på hur hon skulle orka gå vidare: "Alltså de här kompisarna och min familj, jag vill inte sära dom efter jag tar självmord. Så det är ingen idé att ta självmord, för det kommer ändå inte att ta slut med mobbning. Dom kommer ändå fortsätta, så det är bara att glömma och leva, och jag tycker det blir bra så".

Upplevelser ifrågasätts

När Isabella berättade att hon var utsatt blev hennes upplevelse ifrågasatt. Hon fick veta att det hon sa inte stämde. Isabellas klasskamrater skrattade åt henne för att hon inte var så bra på svenska, men när hon berättade det för läraren fick hon svaret att nej, det gör de inte alls.

Hon tog också upp att hon kände sig mobbad av en kille i klassen som skrattade åt henne: "Och jag sa till henne, och han gör det och han skrattar och alltså i klassen, hon såg det men hon sa ingenting. Hon sa, nej, det är bara du som fantiserar det. Alltså vad ska jag säga med henne då? Om hon är emot mig, hon förstod inte ens mig, så jag gick."

När Alice blev utsatt kände hon sig varken lyssnad på eller förstådd. I stället ville lärarna att hon skulle förstå hur de andra eleverna kände sig: "Då sa de att men har du inte tänkt på att den här tjejen kanske känner sig så eller känner sig så? Men jag då? Räknas inte mina känslor in i det här? Och det kändes att jag var utstött både av lärarna och eleverna."

Filippo är inte nöjd med de råd han fick av vuxna när andra spred rykten om honom. Han fick rådet att inte lyssna på ryktena. "Men det är svårt att inte lyssna på det, när jag blir anklagad för någonting, för att vara någonting som jag inte är."

Alice hade svårt att komma in i gemenskapen och fick rådet att ändra på sig: "Ja, om man ser bråk, då säger man till en lärare. Men sen, hur man ska rapportera en utfrysning, det är svårt. Ingen vill vara med mig. 'Varför vill ingen vara med dig? Har du tänkt på det?' Då blir det hela tiden: 'Varför tror du att ingen vill vara med dig?' Jag vet inte."

I väntan på rättegång fick en flicka höra att hon överdrev: "När vi hade paus i den här rättegången så var det ju samma sak att vi var i den här väntsalen, och då kom det några ute i korridoren och gick som kände en av representanterna från huvudmannen. Och bara frågade lite så här vad han gjorde där och så där, och då hörde jag honom säga att han var inkallad i ett mycket märkligt fall och han förstod inte vad vi gjorde där över huvud taget, att det hade gått så långt."

Och när Helena vände sig till de vuxna föreslog de att hon skulle säga ifrån. "Men när man säger ifrån ... det slutar inte så lätt."

Sara däremot berättar att hon blev tagen på allvar och fick hjälp när hon var utsatt i skolan: ”Det finns nog skolor där man får ett samtal och så tror lärarna att det är över och gör ingenting mer åt det. Men det kanske inte alls är över. Så det är framför allt att lärarna tog det så pass hårt som jag tror att det gick över.”

Ovilliga att anmäla

Ibland upplever eleverna att skolan är ovillig att gå vidare med en anmälan. Ett barn beskriver hur hennes rektor försökte tysta henne: ”Flera gånger så sa hon till mig att, du ska bara veta, att går ni ut i media, så kommer ju även du att bli meddragen och det är inte jättebra när du ska ut och söka jobb snart. [...] Det var typ det enda hon pratade om.”

Axels föräldrar kunde inte hjälpa honom att anmäla skolan, och han fick beskedet att han inte kunde anmäla själv: ”För det min mentor sa då var att jag inte kan kontakta BEO själv. Och då måste jag gå via en vuxen. Och då gick jag via henne. Och så gjorde hon en anmälan då. [...] Hon sa ingenting om vad som hade hänt, hon sa bara att, jo, men jag har sett till att anmäla det. Men sedan dog det också ut.”

Axel berättar vidare att personal i skolan försökte få honom att ta tillbaka anmälan som han hade gjort. ”Då sa hon det att hon rådde mig att ta tillbaka anmälan. [...] Och att hon tyckte att det var typ fel, eller det var typ ... ohyfsat nästan att göra en anmälan. [...] Så då ... gick jag bara ut därifrån. Och jag har inte pratat med henne sen dess.”

Martina anmälde sin skola. Rättegångsprocessen tog tid, och det dröjde mer än fyra år innan hon fick upprättelse. ”Så under hela den här processen så har man ju liksom kämpat, gud kan vi inte få, kan vi inte få ett avslut någon gång. Kan det inte bara liksom bli att vi får en dom, oavsett vad det visar, bara vi får en dom så att det kan ta slut någon gång. Det är sjukt att det ska ta sån tid.”

För några av de barn som vi har talat med har allt blivit bättre, till exempel tack vare ett bra möte i skolan eller med hjälp av kurator. Elliot beskriver hur ett möte i skolan tillsammans med mentorerna i klassen blev en vändpunkt. I Joakims fall var det kuratorn som tog tag i situationen: ”Ja, det var en kille ... men när kuratorn fått veta det här ... hans mamma ringde hem på kvällen efteråt då och berättade att han var väldigt ledsen att han var elak mot mig. Det betyder väldigt mycket att han

”Lärarna försökte tvinga mig till skolan. Jag hade hemundervisning ett tag. Men det var ingenting som fick mig tillbaka till skolan för jag var rädd att bli mobbad igen.”

var ledsen och bad om ursäkt. Det var väldigt skönt att höra. Att han inte ville vara emot mig längre. Det var väldigt skönt.”

Axel berättar: ”Men sen så kände jag att jag orkar inte. Och då fick jag skolarbete hem. Och det löste sig till slut. För att den här mentorn då, hon tog tag i det. [...] Såna lärare borde det finnas mer av.”

Axel fick en praktikplats och fick ta skolarbetet med sig hem. För Isabella blev det bättre när hon fick byta klass. Gustav bytte också skola och slapp i fortsättningen bli mobbad: ”Jag bytte faktiskt skola för att det var väldigt mycket mobbning på min förra, även emot mig. Jag var väldigt glad, så nu har jag gått här i cirka ett år, alltså efter då. Det var nästan som att känna att, man har startat upp ett nytt liv. Så det är jätteskönt.”

Slutar be om hjälp

Helena fick inte heller tillräcklig hjälp på sin skola: ”Det känns inte så roligt, och man slutar att fråga efter hjälp efter ett tag när man inser att det säkert inte kommer att komma någon hjälp. Då känner man att det inte är någon hjälp att fråga. Då får man stå ut, helt enkelt. Det var det jag fick höra. Då fick jag stå ut och sedan så slutade jag i den skolan och började på en ny skola i stället.”

Kristin isolerades från de andra eleverna och kände sig mest ensam. Juni slutade helt att gå i skolan: ”Lärarna försökte tvinga mig till skolan. Jag hade hemundervisning ett tag. Men det var ingenting som fick mig tillbaka till skolan för jag var rädd att bli mobbad igen.”

Moa ville egentligen inte byta skola men kände sig tvungen eftersom hon inte klarade av studierna på grund av kränkningarna: ”Men mamma kunde hjälpa att byta skola på mig, för jag ska få de betygen jag behöver. [...] Visst det hade varit skönt så, men jag vill inte lämna mina vänner heller. Så det är både ... ja det är lite olika känslor att byta skola”.

Kim fick upprättelse i domstol: ”Jag ville ha en vinst, det var det som var viktigt för mig. Ersättningen är ... det är klart att den spelar också roll, men den är liksom lite skit detsamma om man ska räkna ihop med vinsten. För det var just det här att skolan har gjort fel, det var det jag ville få fram. Vinsten det var ... det var det som var viktigast liksom ...”

Men rättegångsprocessen var samtidigt väldigt påfrestande. En sak som var jobbig var att möta huvudmannen i väntsalen: ”Ja alltså jag var ju som sagt väldigt nervös innan, just dagen innan var jag jättenervös. Mina föräldrar var ju såhär att, ja det ordnar sig ska du se, det går bra det där. Och sen när man kommer ner och sitter där i väntsalen och så helt plötsligt så dyker just representanterna från kommunen upp, och så ska man sitta i samma väntsal, det tycker jag var väldigt konstigt.”

Tar tid

Det tog också väldigt lång tid, något hon var förberedd på men som ändå var väldigt tungt: ”Och även det här att de förberedde mig på att det här kommer att ta tid. Det här kommer inte bara att ske på några veckor eller någon månad, utan det här kommer att ta i alla fall ett år, den här proceduren som de gjorde då. Sen ledde ju det här till att de stämde ju skolan, och då tog ju ... den proceduren har ju tagit jättelång tid, med alla papper som skulle skickas in till tingsrätten och det var förlikningar, och vi fick vänta jätte, jätte, jättelänge på tid i rättegången. Så egentligen var det tiden i rättegången, för att få den tiden, det var det som drog ut på allting”.

Även Martina tyckte att väntan var lång efter att hon hade anmält till DO: ”Det tog verkligen lång tid, och sen så blev vi kallade till Stockholm. Vi fick prata med jurister, och de kom till oss och det var verkligen en lång process för att de verkligen skulle få in allting och förstå så att inte någonting, så allting stämde och vilket material de ville använda, vad som hade hänt. Och så gick de igenom och pratade. Mamma var ju mitt ombud.”

Jack ville att skolan skulle göra mer: ”Jag skulle vilja att de pratade med dom och frågade varför det händer, så att de faktiskt får reda på hur jag kände”. Även för Filippo var det till sist något viktigt som saknades: ”En ursäkt. En förklaring på varför.”

Barnombudsmannen

Viktigt att få ett avslut

Barn berättar om fruktansvärda konsekvenser av kränkningarna i skolan. Knäckt självkänsla, ätstörningar, sociala svårigheter, självmordsförsök. Barnets överlevnad och dess fysiska, psykiska och sociala utveckling påverkas negativt av fysiskt och psykiskt våld.

De kort- och långsiktiga hälsokonsekvenserna av våld mot barn och situationer där barn far illa är allmänt kända. De omfattar till exempel fysiska hälsoproblem och försämrade kognitiv förmåga som kan leda till försämrade studie- och arbetsprestationer. Det kan få psykiska och emotionella konsekvenser, som känslan av att vara avvisad och övergiven, anknytningsstörningar, osäkerhet och nedbruten självkänsla.

Barn kan få psykisk ohälsa som kan leda till exempelvis ångest och depression, minnesstörningar och självmordsförsök. Det kan även få utvecklingsrelaterade och beteendemässiga konsekvenser som skolfrånvaro, liksom aggressiva och antisociala beteenden som kan leda till försämrade relationer.⁹⁸ Våldet skadar inte bara barnets psykiska och fysiska integritet och välbefinnande på kort sikt utan har även ofta en allvarlig inverkan på barnets utveckling, utbildning och sociala integration på längre sikt.⁹⁹

Enligt barnkonventionen ska staten skydda barn mot alla former av fysiskt eller psykiskt våld. Om ett barn ändå har utsatts för någon form av utnyttjande, övergrepp eller någon annan form av grym, omänsklig eller förnedrande behandling ska staten enligt barnkonventionen vidta alla lämpliga åtgärder för att främja fysisk och psykisk rehabilitering och social återanpassning av barnet. Sådan rehabilitering och återanpassning

98. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 15.

99. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 27.

ska enligt barnkonventionen äga rum i en miljö som främjar barnets hälsa, självrespekt och värdighet.

FN:s barnrättskommitté slår fast att när övergrepp har konstaterats kan barnet behöva medicinsk vård, psykisk hälsovård, sociala och juridiska tjänster och stöd, liksom mer långsiktig uppföljning. Ett heläckande utbud av tjänster bör göras tillgängliga.¹⁰⁰ De berättelser

100. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 52.

Förstärk stödet för barn som utsätts

Det är inte acceptabelt att barn som har varit utsatta för kränkningar inte får det stöd som de har rätt till enligt barnkonventionen. När vuxna blir sjuka har arbetsgivaren en skyldighet att se till att medarbetare får hjälp att komma tillbaka till jobbet genom exempelvis arbetsutbildning och rehabilitering.¹ Detta borde vara en självklarhet även för barn i skolan.

Barnombudsmannen anser att Skolverkets allmänna råd borde förtydliga att ett barn som har blivit kränkt kan behöva stöd även efter att kränkningarna har upphört. De allmänna råden behöver också slå fast att skolorna ansvarar för att barn får hjälp även när de egna åtgärderna inte räcker till.

Skolans huvudman måste se till att det finns en elevhälsa som är tillgänglig för barn som behöver stöd. Barn ska inte behöva leta efter hjälp. Men för en del barn räcker inte den hjälp som elevhälsan kan erbjuda utan andra insatser behövs, till exempel från barn- och ungdomspsykiatri. Skolans huvudman måste ansvara för att barnet lotsas rätt och får del av hjälpen. Det ansvaret ska inte läggas på barnen eller deras föräldrar.

1. 3 kap. 2 a § arbetsmiljölagen.

som Barnombudsmannen har tagit del av visar att kränkningar i skolan kan få mycket allvarliga konsekvenser för dem som drabbas. Det som barnen pratar mest om handlar om att få stopp på kränkningarna, det vill säga att de vuxna tar dem på allvar och agerar. Systemet med anmälningar stoppar inte automatiskt kränkningar, och barn får ofta höra att de måste glömma och gå vidare. Något som inte heller leder till att kränkningarna får ett slut.

Stödet otillräckligt

Dessvärre verkar det stöd som ett barn har rätt till efter att ha blivit utsatt för kränkningar ofta inte fungera eller inte vara tillräckligt. Barnet kan i stället lämnas ensamt i sitt försök att komma in i gruppen eller hantera andra konsekvenser av kränkningarna. Barns röster visar att det inte är så lätt att göra det utan stöd från vuxna. Det kan ta så mycket energi att barnen inte orkar med livet utanför skolan. En del barn slutar äta eller börjar planera att ta sitt liv.

I skollagen står det att huvudmannen ska vidta de åtgärder som skäligen kan krävas för att förhindra kränkande behandling i framtiden.¹⁰¹ I de allmänna råden för arbetet mot kränkningar och trakasserier anges att för att förvissa sig om att kränkningarna inte upprepas måste åtgärderna följas upp och utvärderas. Om det visar sig att åtgärderna har varit otillräckliga måste andra eller kompletterande insatser genomföras till dess att situationen är löst.¹⁰²

Många gånger fortsätter kränkningarna trots skolans åtgärder, och barn berättar att det tar tid att få stöd. Barn upplever att det är många vuxna på skolan som inte agerar, och då fortsätter den svåra situationen. Vissa barn har fått insatser så som att ta med skolarbete hem eller få praktikplats. Andra har fått byta klass. Barnombudsmannen anser att skolan inte får vidta åtgärder som inte är till barnets bästa under tiden som utredningen pågår. Barnets rätt till skolgång måste lösas i dialog med barnet och vårdnadshavare.

Alla barn får inte hjälp med att få stopp på kränkningarna, och till slut kanske ett skolbyte är det enda som återstår. Barn som vi har träffat

101. 6 kap. 10 § skollagen.

102. Skolverkets allmänna råd. Arbetet mot diskriminering och kränkande behandling (SKOLF5 2012:10).

beskriver hur bytet av skola blev det som ledde till att kränkningarna upphörde. Det finns också röster som beskriver det orättvisa i att tvingas lämna bra kompisar för att få trygghet, och barn vill inte alltid byta skola. För barn som bor i glesbygden eller går i en skola med specialinriktning är det inte heller alltid möjligt att byta skola. Kränkningarna har långtgående konsekvenser, och det är oacceptabelt att skolor inte agerar direkt och gör det som krävs för att kränkningarna ska upphöra. Ett barn som väljer att byta skola efter kränkningarna har självklart rätt till samma stöd och hjälp även fast kränkningarna inte har skett där. Det är viktigt att rättigheterna knyts till barnet.

Upprättelse för att gå vidare

Av de berättelser som vi har tagit del av framgår det också hur viktigt det är för den som har blivit utsatt för kränkningar att få någon form av upprättelse. Upprättelse kan vara olika saker för olika personer. Det kan vara en ursäkt, en förklaring till det inträffade eller en ekonomisk ersättning. Upprättelse är också att må bra igen, att få vara trygg. För en del kan det vara att anmäla sin skola eller att få byta till en annan skola. Men för att barnet ska kunna få upprättelse krävs att kränkningarna upphör, att barnet känner trygghet i skolsituationen och får vara en del av gemenskapen.

Upprättelse bidrar också till att den som varit utsatt kan lägga det som hänt bakom sig. Därför är det bekymmersamt att barn sällan känner att de har fått det. I skolan får barn sällan en ursäkt från dem som kränker. Barns berättelser visar att det kan vara befriande att anmäla sin egen skola. Men det kan också vara påfrestande för en utsatt elev att gå kvar i en skola som han eller hon har anmält till myndigheterna.

Det kan hända att kränkningarna från andra elever bli värre efter en anmälan. Dessutom har barn upplevt att de blir negativt bemötta, eller till och med hotade, av lärare och andra vuxna på skolan. Inte heller de barn som har anmält skolan till myndigheterna upplever alltid att de får ett avslut, eftersom de många gånger inte förstår innebörden av myndigheternas beslut.

Ett myndighetsbeslut visar hur myndigheten bedömer det som barnet har varit med om. Oavsett vad myndigheten kommer fram till är det viktigt för barnet att förstå vad det betyder – det är grundläggande för

att barnet ska känna sig lyssnat på. Processen hos myndigheterna får inte bli ytterligare en påfrestning för det barn som har varit utsatt för kränkningar. Därför är det viktigt att processen inte drar ut på tiden, samtidigt som det måste finnas tillräckligt med tid för barnet att vara delaktig.

Enligt barnrättskommittén ska beslutsfattare alltid informera barnet om resultatet av processen och förklara hur barnets åsikter har beaktats. Denna återkoppling är en garanti för att barnet inte bara hörs som en formalitet utan faktiskt tas på allvar.¹⁰³ Därför är det absolut nödvändigt att ett beslut, till skillnad från idag, riktar sig direkt till det berörda barnet och att det är utformat på ett språk som barnet förstår och kan ta till sig.

103. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 45.

Huvudmannen ska be om ursäkt

Barn som vi har träffat uttrycker att de saknat en ursäkt från de ansvariga och en förklaring till varför skolan inte lyckades skapa en trygg miljö. De vill också veta vad de ansvariga för skolan har lärt sig av det som har hänt. Ursäkter och förklaringar kan ha stor betydelse och underlätta både läkningsprocessen och möjligheten att gå vidare.

Barnombudsmannen anser därför att skolans huvudman ska vara skyldig att bjuda in barnet till ett möte efter att en utredning om kränkningar är avslutad. Det är viktigt att huvudmannen tar sitt ansvar och inte bortförklarar eller bagatelliserar det inträffade. Huvudmannen ska förklara att alla kränkningar av barn är oacceptabla, erkänna att det har blivit fel och uttryckligen be om ursäkt för detta. Barnet behöver en bekräftelse på att det inte har sig själv att skylla och att det inte har förtjänat kränkningarna.

Enligt skollagen får varken huvudmannen eller personal utsätta ett barn för repressalier på grund av att barnet har anmält kränkningar.¹⁰⁴ Barnrättskommittén slår också fast att barn som utnyttjar sin rätt att anmäla för att få sin sak prövad måste kunna vara säkra på att de inte riskerar att utsättas för våld och bestraffning.¹⁰⁵ Av barns berättelser att döma följer dock inte alla vuxna i skolan förbudet mot påföljder och sanktioner. Det är oacceptabelt anser Barnombudsmannen.

Både BEO och DO har möjlighet att kräva ekonomisk ersättning för elever som har blivit utsatta för kränkningar. Ekonomisk ersättning kan fylla olika funktioner. Bland annat är det ett styrmedel att använda mot skolans huvudman, för att tydliggöra att skolhuvudmannen har ansvar för att skapa en trygg skolmiljö och att brister i detta avseende får konsekvenser.

Det ska också ge en form av upprättelse åt det barn som har drabbats av skolhuvudmannens försummelse. Främst är det tänkt som en ekonomisk kompensation för det negativa han eller hon har varit med om. Men få barn är med om en sådan process.

Få kompenseras

Eftersom så få ärenden leder till skadestånd eller diskrimineringsersättning är det viktigt att Skolinspektionen/BEO och DO har lika möjligheter att ge utsatta barn upprättelse på annat sätt. Ett sådant sätt kan vara att genom sanktioner ställa krav på huvudmannen så att kränkningarna upphör, till exempel genom föreläggande eller vite. Riksrevisionen har granskat detta och konstaterar att Skolinspektionen/BEO och DO idag har olika sanktionsmöjligheter.

Till skillnad från Skolinspektionen/BEO har DO små möjligheter att själv utfärda förelägganden. Det innebär att det finns färre vägar till upprättelse för barn genom sanktioner i DO:s ärenden. I och med att barn som anmäler kränkande behandling har större sannolikhet att få upprättelse än barn som anmäler trakasserier uppfylls inte kravet på likabehandling av barn.¹⁰⁶ Denna orättvisa hantering av barns utsatthet går stick i stäv med den vägledande huvudprincipen artikel 2 i

104. 6 kap. 11 § skollagen.

105. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 47.

106. Riksrevisionen. Kränkt eller diskriminerad i skolan. Är det någon skillnad? 2013.

barnkonventionen att alla barn har lika rättigheter. Den nuvarande lagstiftningen håller nu på att ses över.¹⁰⁷ Barnombudsmannen välkomnar utredningen.

Trots att endast ett fåtal barn går vidare i en rättsprocess är det viktigt att det finns ett system som är anpassat till dem. Av barnens berättelser framgår hur viktigt det är att analysera processens olika delar för att förstå vilka moment som kan vara särskilt påfrestande. Det kan handla om att befinna sig i samma väntsal som huvudmannen i väntan på rättegång eller att behöva vänta länge på ett beslut från domstolen.

Domstolen måste undanröja de hinder som finns för att barn ska bli hörda och kunna delta i alla frågor som rör dem. Barns deltagande ska inte bara vara symboliskt utan deras åsikter måste tillmätas betydelse. Då måste miljön utformas så att de vågar och har möjlighet att uttrycka dem.

Enligt barnrättskommittén måste ett korrekt rättsligt förfarande alltid iakttas när barn har blivit utsatta för våld. Det gäller att tillämpa snabbhetsprincipen samtidigt som rättssäkerhetsprincipen respekteras.¹⁰⁸ Barn ska få snabb och relevant information av rättssystemet. Barn som är offer för våld ska behandlas på ett barnanpassat och hänsynsfullt sätt under rättsprocessen.

De rättsliga insatserna behöver samordnas och omfatta alla aktörer som finns runt barnet. Vuxna har ett ansvar för de barn som de arbetar med, och måste minimera risken för att barn utsätts för våld, utnyttjas eller drabbas av andra negativa konsekvenser av att de deltar.¹⁰⁹

107. Kommittédirektiv. Bättre möjligheter att motverka diskriminering, Dir 2014:10

107. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 13 (2011), punkt 54.

108. FN:s barnrättskommitté. Allmän kommentar nr 12 (2009), punkt 134.

Sara Millberg:

“Ta fasta på det som fungerar i tillvaron”

Elever som utsätts för kränkningar i skolan behöver professionellt stöd. Detsamma gäller de elever som utsätter andra. Elevhälsan har en nyckelroll i skolans arbete med att motverka mobbning.

Det finns ett helt batteri av insatser som skolan ska erbjuda för att stödja elever som utsätts för kränkningar och trakasserier i skolan. Men lika viktigt är att stödja de elever som utsätter andra, menar Sara Millberg. Hon har mer än 30 års erfarenhet som socionom och kurator på grundskolans alla nivåer och i gymnasiet.

– Vi får inte glömma att förövaren också är sårbar och behöver hjälp. Både med att hantera sina känslor och med att förstå att han eller hon har gjort fel.

Oavsett om en elev är utsatt eller utsätter andra är det viktigt att ta fasta på det som fungerar i tillvaron och de sammanhang där eleven känner sig trygg och trivs. Både offer och förövare behöver bli en del av klassens gemenskap.

Personalen behöver sätta gränser för elevens destruktiva beteende och samtidigt hjälpa eleven att fungera i grupp. Det måste göras med respekt och välvilja. Om den som har mobbat känner sig kränkt av den uppföljande processen finns det annars risk för hämndaktioner.

– Skolan behöver också arbeta med hela elevgruppen för att synliggöra relationer och maktstrukturer. Mobbning måste alltid ses i ett organisatoriskt perspektiv så att det inte blir ett individproblem.

Istället händer det att barn som gjort sig skyldiga till kränkningar

och trakasserier straffas. Det kan ske omedvetet, genom att personalen uppfattar det barn som betar sig illa mot andra som ett problem. Barnet blir då lätt syndabock för allt dåligt som händer i skolan.

Skyldig att hjälpa

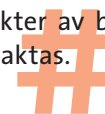
Elever som gjort en anmälan till en tillsynsmyndighet eller polisen befinner sig i en process där skolan är motpart. De känner ofta besvikelse över vad de tvingats utstå. Samtidigt går de kanske kvar i samma skola tillsammans med de personer som gjort dem illa och personal som inte förmått skydda dem.

Men Sara Millberg menar att skolan är skyldig att hjälpa de elever som är inblandade under hela processen, som kan vara både krävande och långdragen. Elevhälsan ska verka för att eleverna trots allt ska kunna se möjligheter att vara i skolan och fullfölja sina studier.

– Skolan måste arbeta vidare till dess att kränkningarna har upphört och barnet åter känner sig tryggt. Det säger lagen.

Det är viktigt att se till att eleverna och även föräldrarna har professionellt stöd. Skolan har ett ansvar att ta reda på vilka insatser som är lämpliga när det gäller juridiskt, medicinskt, pedagogiskt, psykologiskt och psykosocialt stöd. Även om insatser pågår externt, utanför skolan har skolan ett fortsatt ansvar att verka för elevernas trygghet och studiero.

Barn och ungdomar som befinner sig i svåra livssituationer behöver flera parallella insatser, säger Sara Millberg, och menar att det behövs ett brett stöd där olika aspekter av barnets livssituation beaktas.

AKTUELLA SIFFROR

Under det första halvåret 2014 tog Skolinspektionen och BEO emot 2 064 anmälningar. Jämfört med det första halvåret år 2013 är det en ökning med 4 procent och jämfört med det första halvåret 2012 är det en ökning med 36 procent. Omkring en tredjedel av anmälningarna rörde kränkande behandling. Enligt Skolinspektionen beror ökningen sannolikt på att fler har blivit medvetna om att det är möjligt att anmäla missförhållanden i skolan. Däremot går det inte att utläsa av siffrorna hur den faktiska utvecklingen av missförhållanden i skolan ser ut.¹

Under första halvåret 2014 fattade Skolinspektionen och BEO 2 065 beslut, och i 677 av dessa riktade myndigheterna kritik. Den vanligaste orsaken till kritik var att en skola eller en huvudman inte hade gjort tillräckligt när en elev hade blivit utsatt för kränkande behandling.²

Under 2013 tog DO emot sammanlagt 1 827 anmälningar, vilket är en ökning med 17 procent jämfört med 2012.³ Dessa ärenden rör både barn och vuxna. Enligt DO:s egna uppgifter har de "ingen statistik över vilka anmälningar eller hur många av dem som avser barn respektive vuxna".⁴

1. Skolinspektionens rapport om anmälningsärenden 2014.
2. Skolinspektionens rapport om anmälningsärenden 2014.
3. Diskrimineringsombudsmannens årsredovisning 2013.
4. Skrivelse DO 2015-02-17.

2 064

Lars H Gustafsson:

"Skador från kränkningar går väldigt djupt"

Känslan av att inte vara värd att leva är vanlig bland dem som har varit utsatta för kränkningar. Och att återupprätta dessa barns självkänsla kräver mycket jobb. Det säger barnläkaren Lars H Gustafsson.

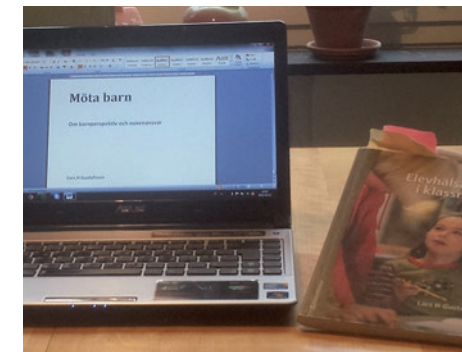
Att bli illa behandlad, bortvald eller utfryst kan vi människor uppleva på lite olika sätt. Vissa är mer tåliga än andra innan de börjar ta skada. Men det finns alltid en risk, och kränkningar kan orsaka skador som går väldigt djupt, berättar Lars H Gustafsson, medlem i Barnombudsmannens expertråd som har arbetat som skolläkare i många år.

– Skammen är det som går djupast. Den sitter i länge och är svår att komma till rätta med, säger han.

Många av de barn som han har mött genom åren har tappat tron på att de är värda att älskas och respekteras. Det viktigaste är att omgivningen reagerar på allt och handlar direkt. Även när ett barn har blivit illa behandlat av en lärare.

Och Lars H Gustafssons erfarenhet är att det är lika vanligt att en elev känner sig trakasserad av någon vuxen på skolan som av andra barn.

– Därför är det viktigt att signalera att här gör vi inte skillnad på barn och vuxna. Men skolan får inte reagera med att kränka tillbaka.

Många lärare tycker att det är svårt att agera rätt i en situation där de är pressade. Då är handledning och stöd jätteviktigt. Allt det som ett fungerande elevhälsoteam kan bidra med.

– Skolan är en pedagogisk institution. Personalen ska i handling visa hur man tar itu med svåra saker utan att kränka själv. Då lär vi barnen hur man gör.

Förvaltningschefens inställning har stor betydelse för hur skolan hanterar kränkningar. Det har Lars H Gustafsson själv erfarit i sitt arbete som skolläkare. En huvudman som är tydlig med att elevernas arbetsmiljö är högt prioriterad förmedlar ett viktigt budskap till sina rektorer.

Ursäkt måste vara äkta

Upprättelse är viktigt men inte helt enkelt. Det får inte bara handla om formen, innehållet är också viktigt. En ursäkt kan hjälpa, men den måste vara äkta och komma från hjärtat.

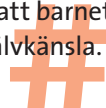
När en elev har varit utsatt för mobbning kommer ofta frågan om det är bäst för barnet att stanna kvar i skolan eller att byta miljö. Det beror på omständigheterna, säger Lars H Gustafsson. Varje situation är unik, liksom varje barn är unikt.

– Rektorn kan känna det som ett enormt nederlag om barnet ska flytta. Men barnet får aldrig offras på något slags principaltare.

Han säger att skolorna ofta underskattar hur mycket jobb som krävs för att det ska bli bra för barnet i skolan igen. Många tror att det räcker att reda ut vad som har hänt, det vill säga att de inblandade kallas till rektor, tar varandra i hand och att det sedan är det bra. Men så enkelt är det inte. Barnet kanske har tagit allt för mycket skada och mår allt för dåligt.

Oavsett hur lösningen ser ut så måste barnet ha med sig en följeslagare under processen när kränkningarna hanteras. En partner som står på barnets sida och ser till hans eller hennes intressen. Det kan vara skolsköterskan, kuratorn, en specialpedagog eller någon annan som barnet har förtroende för.

– Vi måste hela tiden ha barnets perspektiv i fokus, säger Lars H Gustafsson. Ibland är det bättre att barnet får en ny chans i en ny skola, för att kunna återupprätta sin självkänsla.

**Barns råd till
andra barn****“Våga alltid berätta”**

Amelie uppmanar alla barn att bry sig om sina klasskamrater: ”Det är bra att ha lite koll på alla i klassen. Man behöver inte vara såhär kompis med alla för det kan vara jobbigt. Men man kan ju ha lite koll, så märker man att någon har liksom förändrats eller har förändrats väldigt mycket eller är väldigt ensam eller börjar vara väldigt pratsam helt plötsligt och pratat om saker, eller ställa konstiga frågor och sådant, så kanske man kan snacka med dom om det är okej.”

Louise har en uppfattning om vad man ska göra om någon upplever sig kränkt: ”Att man reder ut det och går fram och säger förlåt till varandra. Och pratar om det som man har gjort. Och vara ärlig.”

Moas råd till barn som har blivit utsatta är tydligt: ”Att du alltid ska våga berätta”.

Martina rekommenderar att man försöker hitta kompisar utanför skolan att prata med: ”En av anledningarna till att jag tror att jag kunde hålla huvudet högt fastän allting var så jobbigt, det var också att jag hittade ett annat umgänge lite längre ifrån. Och där var jag väldigt rak på

“Gå till rektorn och hjälper inte rektorn så gå antingen till Skolinspektionen eller till Diskrimineringsombudsmannen. För sköter inte skolan trakasserierna, kan dom inte avsluta eller hjälpa dig på något sätt. Då är det inte mer än rätt att någon myndighet blir indragen, för det är skolans rätt att hjälpa alla barn.”

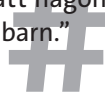
sak, vi pratade om sakerna. [...] Alltså prata med dem i din närhet, under tiden det sker. Det är väldigt jobbigt, alltså man kan inte hålla det inne.”

Även Elsa tycker att man ska prata med andra utanför skolan om man blir utsatt: ”Jag har en del kompisar som är äldre än mig, som är vuxna, det kan vara bra, för då kan man prata med en sådan.”

Edvin anser att man ska prata med en lärare om man blir kränkt, även om det kan vara obehagligt: ”Första gången var jag rädd, men nu när det där hände så har jag inte tänkt på att jag är rädd. Jag tänker bara på att när man pratar om det så blir det bara bättre varenda gång.”

Leila har följande råd till barn som blir kränkta av lärare: ”Ta upp det med rektorn.”

Cia uppmanar alla som inte får hjälp av skolan att vända sig till myndigheterna: ”Gå till rektorn och hjälper inte rektorn så gå antingen till Skolinspektionen eller till Diskrimineringsombudsmannen. För sköter inte skolan trakasserierna, kan dom inte avsluta eller hjälpa dig på något sätt. Då är det inte mer än rätt att någon myndighet blir indragen, för det är skolans rätt att hjälpa alla barn.”

“Jag har en del kompisar som är äldre än mig, som är vuxna, det kan vara bra, för då kan man prata med en sådan.”

“Ta upp det med rektorn.”

Barnombudsmannens förslag till förändring:

1. Lagstifta om barnets rätt att få information och stöd.
2. Inrätta lokala oberoende barn- och elevombud.
3. Anpassa myndigheter för barn och unga.
4. Skärp barnets skydd mot kränkningar och våld från vuxna.

Arbetet mot kränkningar i skolan måste mycket tydligare ha barnets perspektiv och rättigheter i fokus. Det är en av de viktigaste slutsatserna som vi drar efter våra möten med barn och unga med erfarenhet av kränkningar i skolan.

Vi har frågat vad som behöver göras för att barn som utsatts för kränkningar i skolan ska få sina rättigheter tillgodosedda. Barn beskriver hur kränkningar i skolan kan få fruktansvärda konsekvenser och hur viktigt det är med vuxna som är närvarande och agerar direkt. Det är tydligt att de flesta barn saknar kunskap om hur de kan få hjälp och vilken hjälp man har rätt att få när man är utsatt. När skolan eller andra myndigheter ingriper berättar barn att det sker över deras huvuden och de blir inte involverade. De får inte heller information och kan inte påverka stödet.

En del barn berättar att kränkningarna upphört till sist, men att de då lämnades ensamma med all den skada som kränkningarna orsakat utan att få stöd att orka gå vidare.

Barnombudsmannen vill se följande förändringar i skollagen och diskrimineringslagen:

1. Lagstifta om barnets rätt att få information och stöd.

Barn ska själva få välja en stödperson att ha med på möten om kränkningar i skolan. Alla barn ska erbjudas informationsamtal med elevhälsan och ha rätt till långsiktiga stödinsatser.

Barnen beskriver hur svåra konsekvenserna kan bli av kränkningar i skolan och att följderna kan sitta i länge. Många barn beskriver hur ensamma de har varit om det svåra de har upplevt. En del har inte vågat, orkat eller kunnat berätta ens för sina föräldrar. Barnen beskriver att det är viktigt att känna tillit till vuxna, för att kunna berätta om sin situation. Det förutsätter att barnen vet vilket stöd de har rätt att få och känner sig trygga med någon vuxen i skolan.

Därför föreslår Barnombudsmannen att alla barn ska erbjudas personlig information om hur skolans arbete mot kränkningar ser ut och vilket stöd man kan få om man är utsatt. Barn ska också ha möjlighet att på ett enkelt sätt kunna komma i direkt kontakt med exempelvis skolkurator och skolpsykolog utan att behöva gå via en annan funktion på skolan.

Om stödinsatser eller samtal om barnets situation blir aktuella, ska barnet ha möjlighet att själv få välja en stödperson, utöver vårdnadshavare, att ta med på möten. Detta oavsett om barnet blivit kränkt eller har kränkt någon. Det liknar den rättighet som införts för barn och unga i kontakterna med socialtjänsten.

Skolans skyldighet att erbjuda stöd får inte upphöra i och med att kränkningar tar slut. Barnet kan vara så påverkat av det som inträffat att det krävs mer långsiktiga åtgärder. Skolan bör ha samma skyldighet att erbjuda rehabilitering som arbetsgivare har för sina medarbetare.

2. Inrätta lokala oberoende barn- och elevombud.

Alla kommuner och enskilda huvudmän ska ha ett lokalt barn- och elevombud dit barn kan vända sig direkt.

Skollagen pekar ut skolhuvudmannen som ansvarig för att barnets skolsituation är trygg. Men skolhuvudmannen är okänd och otillgänglig för de barn det handlar om. I de fall barn och unga inte kan, vill eller vågar söka stöd på den egna skolan måste de kunna vända sig till en oberoende instans på nära håll. Särskilt viktigt kan det vara för barn som är kränkta av vuxna på skolan och som är rädda för repressalier om de skulle söka hjälp. Det lokala barn- och elevombudet ska kunna ge förslag på stödåtgärder som huvudmannen ska vara skyldig att sätta in.

3. Anpassa myndigheter för barn och unga.

Barn över 12 år ska ha självständig rätt att få, eller slippa få, sin sak prövad av Skolinspektionen, Barn- och elevombudet och Diskrimineringsombudsmannen. Myndigheterna har ett ansvar att ge barn information och göra dem delaktiga. Barn ska kunna förstå myndigheternas beslut.

Flera barn vars föräldrar har anmält till Skolinspektionen, Barn- och elevombudet eller Diskrimineringsombudsmannen berättar att de trots anmälan inte vet så mycket om myndigheternas arbete. Nästan alla de barn som varit i kontakt med myndigheter som hanterar ärenden om kränkningar beskriver hur processen sker över deras huvuden. De berättar att dokument som kommer från myndigheterna riktas till föräldrarna och att de inte förstår innehållet.

Många önskar att de hade fått berätta själva för myndigheterna om sin situation. Vi har också mött barn som hade önskat få hjälp av myndigheterna, men där vårdnadshavarna inte gått med på det. Andra barn har beskrivit hur processen, som de inte upplevt sig informerade

om eller delaktiga i, ändå har påverkat deras skolsituation eftersom det har varit tufft att vara ”i konflikt med skolan”.

Barnombudsmannen anser att alla barn har rätt att få begriplig information när myndigheter ska hjälpa dem. Barnen har också rätt att vara involverade och kunna förstå myndigheternas beslut. När barnet är 12 år eller äldre anser vi att barnet dessutom ska ha rätt att självständigt besluta om BEO och DO ska driva en process om ersättning eller skadestånd. På samma sätt bör barn från 12 års ålder också ha möjlighet att motsätta sig en sådan process. När barnet är under 12 år ska hans eller hennes åsikter om en eventuell process inhämtas och hänsyn ska tas utifrån ålder och mognad.

4. Skärp barnets skydd mot kränkningar och våld från vuxna.

Barn ska veta vart de kan vända sig när de har upplevt kränkningar från skolpersonal. Skollagen behöver innehålla ett tydligt förbud mot all användning av våld. Skolhuvudmannen måste leva upp till sin skyldighet att sätta in stödjande åtgärder för barn med särskilda behov.

I våra samtal med barn och unga förekommer att barn har blivit utsatta för kränkningar och fysiskt våld från personal i skolan. Det har varit slående i våra samtal att de barn som beskriver den här typen av kränkningar redan i utgångsläget befinner sig i en extra sårbar situation på grund av en funktionsnedsättning.

I Sverige förbjöds skolagan 1958, numera finns dock inget uttryckligt förbud i skollagen. Däremot finns förbudet mot kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling i föräldrabalken. Regeringsformen innehåller också ett förbud mot kroppslig bestraffning.

Högsta Domstolen har dock i två avgöranden valt att tolka tillsynsplikten i skolan på ett sätt som innebär att det finns ett visst utrymme för våldsanvändning utöver nöd- och nödvärnssituationer. Det framgår att utrymmet är begränsat men det är inte tydligt definierat vad som avses. Denna otydlighet i gränsdragningen av när personal i skolan får

använda våld är inte förenlig med barnkonventionen. Otydligheten riskerar också, som våra barnsamtal visar, att drabba barn med särskilda behov. Även forskning visar att barn med funktionsnedsättning ofta är överrepresenterade i vuxnas våld mot barn.

Enligt barnrättskommittén ska alla bestämmelser som ger utrymme för viss grad av våld mot barn förbjudas. Barnrättskommittén anser att barn har ett särskilt skyddsbehov och är i behov av mer, inte mindre, lagstadgat skydd mot våld än vuxna. Ett tydligt förbud mot all våldsanvändning behöver därför återigen föras in i skollagen. Dessutom måste skolhuvudmannen lägga ökad kraft på att leva upp till skyldigheten att i tid sätta in stödande åtgärder för barn med särskilda behov.

Barnombudsmannen anser att varje barn har rätt till information om vilka funktioner de kan vända sig till när de har upplevt kränkningar från skolpersonal. Det är huvudmannens ansvar att se till att varje skola har rutiner för att förebygga, identifiera och åtgärda kränkningar och diskriminering från skolpersonal.

Ett axplock

Barnombudsmannens arbete 2014

Barn inom psykiatri

I mars 2014 lämnar Barnombudsmannen sin årsrapport med titeln *Bryt tystnaden* till regeringen. Den handlar om hur de mänskliga rättigheterna respekteras för barn och unga som upplever psykisk ohälsa. Rapporten skickas till alla vårdenheter inom barn- och ungdomspsykiatri, skolkuratorer, ungdomsmottagningar och beslutsfattare inom landsting/regioner. Rapporten leder till en rad förslag om att stärka rättigheterna för barn som vårdas med tvång i psykiatri.

Barnrättsdagarna 2014

Psykisk ohälsa hos barn är också temat för Barnrättsdagarna 2014. Drygt 800 personer från hela landet tar del av närmare 60 föredrag som belyser olika aspekter av psykisk ohälsa; från

mobbing och ätstörningar till våld inom familjen.

Barnrättstorget i Almedalen

Nitton myndigheter och organisationer medverkar vid den fjärde upplagan av Barnrättstorget i Almedalen. Barnombudsmannen är en av arrangörerna tillsammans med Barnrättsakademien och Stiftelsen Allmänna Barnhuset. Barnombudsmannen håller tre egna seminarier om barn med psykisk ohälsa och barns upplevelser av att besöka en förälder på anstalt.

Nationell konferens om vägen framåt

Barnkonventionen fyller 25 år och Barnombudsmannen samlar viktiga aktörer till en konferens. Deltagarna omfattar både politiska beslutsfattare och ansvariga tjänstemän från hela landet.

BARNOMBUDSMANNEN

Box 22106, 104 22 Stockholm

Besök Norr Mälärstrand 6

Telefon 08-692 29 50

info@barnombudsmannen.se

www.barnombudsmannen.se